

TRADICIJA UČENJA HIFZA U BIHAĆU I CAZINSKOJ KRAJINI

Rifet ŠAHINOVIĆ

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću
rifets@hotmail.com

Amel REDŽIĆ

JU Arhiv Unsko-sanskog kantona
amel.redzic1109@gmail.com

SAŽETAK: Bosanska krajina trenutno ima više od pedeset hafiza. Spomenuti broj hafiza ukazuje na to da se tradiciji hifza Kur'ana u ovom dijelu Bosne i Hercegovine poklanja velika pažnja. Krajina je i u periodu prije Drugog svjetskog rata imala veliki broj hafiza koji su radili kao imami, muderisi u krajiškim medresama ili kao muftije. U radu su predstavljene bihaćke muftije, hafizi muderisi u Bihačkoj i Cazinskoj medresi, aktivne škole Kur'ana u Bosanskoj krajini te izazovi i perspektive učenja hifza danas. Na temelju broja živih hafiza, infrastrukture koja je na raspolaganju budućim hafizima i neumornom radu muhafiza, izveden je zaključak kako je učenje hifza u Bosanskoj krajini u današnje vrijeme na zavidnom nivou..

Ključne riječi: hifz, Bihać, Cazinska krajina, tahfiz, tabafuz, Muftijstvo bihaćko, Cazinska medresa, Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo Cazin

Uvod

Učenje hifza u Bosni i Hercegovini ima dugu tradiciju. Zlatno doba hifza Kur'ana u Bosni i Hercegovini, slobodno se može kazati, vrijeme je nakon Agresije na našu domovinu. U Bosni i Hercegovini danas je više od šest stotina hafiza koji su hifz položili pred komisijom Rijasetu Islamske zajednice i stekli titulu *hafizul-Kur'an*. To je potrebno naglasiti zato što je i na našem prostoru bilo došlo do zastoja u učenju hifza, što se odrazilo i na broj hafiza, posebno nakon Drugog svjetskog rata.

Ovdje se želi posebno istaknuti da se na prostoru Bosanske krajine tradiciji učenja hifza poklanjala posebna

pažnja. Hifz se u ovom dijelu Bosne i Hercegovine redovno prakticirao i njegovao, isto kao i u drugim dijelovima naše zemlje. Kur'an se izučavao i učio napamet skoro u svim mjestima. Mnogi mladi su svoja početna znanja sticali u krajiškim medresama, a nerijetko su kasnije odlazili na doškolovanje u islamske centre toga vremena. O tome su pisali mnogi autori, navodeći i neke zanimljivosti u vezi s hafizima iz Bosanske krajine. Fadil Fazlić (2006) u knjizi *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina* spominje veliki broj hafiza iz Bosanske krajine. Sam autor ističe da to nije konačan broj, a o nekim hafizima, u nedostatku odgovarajuće

građe, daje samo osnovne podatke. Koliko je bilo hafiza u prvim stoljećima islama na području Krajine teško je reći, jer u tom periodu nisu rađeni nikakvi popisi hafiza, a i malo je, skoro nikako, dokumenata iz tog perioda, koji bi dali više informacija o pojedinim hafizima toga vremena.

U nastojanju da dodatno osvjetlimo period učenja hifza do Drugog svjetskog rata u Bosanskoj krajini prikupili smo nove podatke o pojedinim hafizima. Činjenice su da je bilo dosta hafiza koji su bili muderisi u Cazinskoj ili Bihačkoj medresi, da su gotovo sve bihaćke muftije bili hafizi te da je bio i značajan broj hafiza koji su bili imami ili mualimi

u krajiškim džematima. Sve to svjedoči da se tradiciji hifza u Bosanskoj krajini poklanjala posebna pažnja. Smatramo da je ovo posebno važno istaknuti, budući da je bilo ustaljeno mišljenje da hafiza u Bosanskoj krajini nije ni bilo. S druge strane, Bošnjaci koji žive u ovom dijelu Bosne i Hercegovine znali su o hafizima u Krajini vrlo malo, ili gotovo ništa. Nišani u džamijskim haremima, poneko sjećanje starijih ljudi i, posebno, neistražena arhivska građa, svjedoče da nije bilo grada u Krajini koji nije imao svoje hafize.

Bihačke muftije

Zanimljivo je da su sve bihačke muftije do 1930. godine, kada su ukinuta muftijstva u Bihaću i Travniku, a ingerencije Bihačkog preuzelo Banjalučko muftijstvo, bili hafizi. Prvi od njih je bio hafiz Sabit – Ahmet ef. Ribić, zvani Širazi (od 11. jula 1883. godine do 1885. godine). Rođen je u Jezeru kod Jajca, gdje je pohađao mekteb dvije godine, a zatim je prešao u medresu u Travniku u kojoj je učio sedam godina, a 1862. godine otišao je u Istanbul. Stanovao je u Krk-Češme medresi, gdje je izučavao sve propisane nauke i položio Darul-mualimin. (Mašić, 1998:41) Poslije toga je imenovan učiteljem Više osnovne škole (ruždije) u Trebinju 1875. godine, a 1880. godine postavljen je za učitelja orijentalnih predmeta u sarajevskoj Gimnaziji. Za bihačkog muftiju imenovan je 11. jula 1883. godine te je istovremeno obavljao i dužnost muderisa u Medresi Mehmed-paše Bišćevića. Nakon toga imenovan je direktorom ruždije u Sarajevu 1885. godine, gdje je napisao i novu, metodički mnogo lakšu sufaru "Mufessalen elif ba-arebi". Ujedno je bio i prvi upravitelj Darul-mualimina u Sarajevu i nadzornik muslimanskih škola. Među hafizima bio je poznat po lahkom i brzom učenju hatme, a dugo godina je klanjao teravijah-namaz hatmom. Kao reisul-hudžadž (vodič hadžija) otišao je 1905. godine na hadždž. Preselio je na ahiret 9.

novembra 1907. godine i pokopan je u greblju Hendek u Sarajevu. (Mašić, 1998:42) S obzirom na to da je, dok je bio profesor u Šerijatskoj sudačkoj školi u Sarajevu, često citirao slavnog perzijskog pjesnika Hafiza iz Širaza, učenici su mu dali nadimak Širazija.

Nakon njega muftija bihački bio je hafiz Sulejman-ef. Šarac (od 1885. do 1887. godine). Rođen je u Stocu 1850. godine, a mekteb i hifz završio je u rodnom mjestu. Kasnije je učio u medresi u Mostaru, zatim odlazi na studij u Istanbul. Nakon završenih studija postavljen je za muftiju i muderisa u Bihaću, gdje ostaje do kraja decembra 1887. godine. Kasnije je svečano ustoličen za reisul-ulemu 26. juna 1910. godine. U svoje vrijeme, hafiz Sulejman-ef. Šarac bio je jedan od najvećih alima i poznavao ca šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini. Volio je istočnu literaturu, pa je između ostalog znao napamet više hiljada stihova raznih istočnih klasika. Bio je odličan govornik, strogo principijelan i energično se borio za sve vakufske interese. Imao je vidnu ulogu u javnom životu muslimana, a njegovi stavi i mišljenje su se uvažavali i cijenili. (Mašić, 1998:60)

Poslije hafiza Sulejman-ef. Šarca za novog bihačkog muftiju postavljen je hafiz Jusuf-ef. Jahić 1888. godine. Hafiz Jahić rođen je u selu Miljanovci kod Kalesije, gdje je stekao početno obrazovanje. Kasnije je bio na studiju u Istanbulu, a nakon završetka studija imenovan je imamom i hatibom džamije u Kladnju, te muderisom i upraviteljem Hadim Ali-pašine medrese. U Kladnju je ostao nepunih pet godina. Istovremeno je bio i profesor u medresi. Za bihačkog muftiju postavljen je dekretom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu broj 14.571/I, od 14. marta 1888. godine. (Mašić, 1998:80) Funkciju muftije obavljao je punih 26 godina (do 1914. godine). (Bušatlić, 2011:171) Pored muftijske dužnosti obavljao je i dužnost muderisa na Bihačkoj medresi. Bio je nosilac visokih odlikovanja, među kojima je i Zlatni orden za zasluge za

narod, kojim ga je odlikovao Franjo Josip, austrougarski car i kralj. Tokom Prvog svjetskog rata hafiz Jusuf Zijaudin-ef. Jahić bio je član Vakufsko-mearifskog saborskog odbora u Sarajevu. (Jahić, 2010:47)¹

Nakon njega Bihać nije imao muftiju sve do 1921. godine kada je na tu funkciju izabran hafiz Abdulah-ef. Moranjak. Hafiz Moranjak rođen je 1885. godine u Gradačcu, gdje je stekao osnovno i srednje obrazovanje. Poslije odlazi na studije u Istanbul, a po povratku, za vrijeme Prvog svjetskog rata, bio je nadzornik vjerskih škola u Crnoj Gori, zatim i vojni imam u Italiji do 1918. godine. (Mašić, 1998:134) Na dužnost muftije bihačkog hafiz Moranjak postavljen je Odlukom Ulema-medžlisa od 9. februara 1921. godine. I on je, u isto vrijeme, bio muftija i profesor u medresi. Povjerenu visoku funkciju muftije vršio je sve do 1930. godine, kad su ukinuta muftijstva u Bihaću i Travniku, a ingerencije bihačkog preuzelo je banjalučko muftijstvo. Nakon ukidanja Muftijstva bihačkog (1930) muftija Moranjak izabran je za šerijatskog sudiju. (Bušatlić, 2011:172)

U vrijeme Austro-Ugarske Bihać je imao svoje muftije, dok je u Cazinu ta funkcija ukinuta. (Bušatlić, 2011:169-171) Institucija Muftijstva bihačkog ponovo je uspostavljena ratne 1993. godine kada je za muftiju izabran prof. Hasan-ef. Makić. On je tu dužnost obavljao do 2019. godine.

Dvadesetog aprila 2019. godine, na prvoj redovnoj sjednici, Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je, na prijedlog reisul-uleme dr. Hussein-ef. Kavazovića, potvrdio imenovanje hafiza Mehmed-ef. Kudića na funkciju muftije bihačkog. Murasela mu je svečano dodijeljena u Gradskoj džamiji u Bihaću, u petak, 21. juna 2019. godine. Prema tome, nakon reaktiviranja rada Bihačkog muftijstva nijedan muftija nije bio hafiz, a aktualni muftija je hafiz.

¹ Zijaudin, srednje ime bihačkog muftije, rijetko se pojavljivalo u dokumentima.

Hafizi muderrisi u Bihaćkoj i Cazinskoj medresi

Neki hafizi bili su i poznati muderrisi u medresama u Bosanskoj krajini. Hafizi Jusuf-ef. Hušidić, iz Podzvizda (1834–1894) i Abdullah Zuhdi-ef. Sofić, iz Gornjeg Vakufa (1908–1920) bili su muderrisi u Cazinskoj medresi. (Smlatić, 1941:18) Hafiz Hasan-ef. Smajlović bio je muderris u Bihaćkoj medresi (1924–1927). I ovi podaci svjedoče da medrese koje su djelovale na području Krajine nisu bile bez hafiza.

Hafiz Jusuf-ef. Hušidić bio je muderris u Cazinskoj medresi od školske 1883/84. do 1888. godine. Za vrijeme rada u Cazinskoj medresi hafiz Hušidić pokrenuo je inicijativu za izgradnju nove zgrade Cazinske medrese, koja je otvorena 1890. godine. Kada je podignuta, zgrada medrese je spadala među najljepše građevine u Cazinu. I danas ona svojom arhitekturom krase grad Cazin dajući mu orijentalni izgled i vizure. U početku je objekat bio prizemnica kamenom sažidana, a na dva ugla zgrade podignute su gornje sobe za stanovanje učenika. Glavninu sredstava potrebnih za njenu gradnju osigurali su Bošnjaci Cazina i okoline. Značajno je spomenuti da je poslije toga imenovan za muderrisa Atmejdana-medrese u Sarajevu a potom i Čačak-medrese u Brčkom. Hamdija Kreševljaković u članku "Cazin i njegova okolina", koji je izašao u *Kalendaru* Narodne uzdanice za 1935. godinu, navodi da je hafiz Hušidić bio muderris u Cazinskoj medresi od 1883. do 1894. godine, međutim, čini se da je on na toj dužnosti ostao mnogo kraće. Jusuf-ef. je krajem 1887. godine, odnosno početkom 1888. godine imenovan muderrisom Atmejdana-medrese u Sarajevu, a krajem februara 1888. godine Vakufska komisija u Brčkom obavijestila je Zemaljsku vakufsku komisiju u Sarajevu da je za muderrisa u Čačak-medresi u Brčkom postavljen Jusuf-ef. Hušidić. (Duranović, 2023: 274)

O hafizu Hušidiću u Cazinskoj krajini sačuvana je i jedna lijepa

anegdota. Naime, kada je jednog petka, dok je još stasavao, došao na sajam u Cazin, otišao je u Gradsku džamiju na džumu i počeo je da mujezini. Zbog mnogo okupljenih i odzvanjanja glasa u džamiji zbunio se pa ga je neko drugi zamijenio. Nakon džume jedan stariji džematlija ne samo da ga je ukorio nego ga je i čibukom izmjerio preko leđa. Hafiz Hušidić se zastidio i zbog toga je odlučio krenuti u Istanbul na školovanje. Kada je stekao diplomu muderrisa, vratio se u svoju Krajinu, ali u poznatoj gradskoj džamiji više nije našao tog starijeg čovjeka jer je on u međuvremenu preselio na ahiret. Hafiz je odlučio da mu svake godine uči mevlud i hatmu. Osim toga, klao je i dijelio kurban pred dušu tog džematlije koji je bio sebeb da on postane muderris. Mumin Bajrić tvrdi da je hafiz poslije premješten u medresu u Mostar i da je tamo i umro. (Bajrić, 1979: 25)

Muderris hadži hafiz Abdullah Zuhdi-ef. Sofić bio je kurra-hafiz. Rođen je u Gornjem Vakufu, a u Sarajevu je završio Kuršumliju medresu. Poslije toga je nastavio školovanje u Istanbulu, gdje je dobio *idžazet*. Dužnost muderrisa Cazinske medrese obavljao je od 1908. godine do prestanka rada medrese 1920. godine. (Bašić, 2009:460-470) Prije dužnosti muderrisa radio je kao imam Begove džamije do 28. jula 1897. godine i kao muid (asistent) Kuršumlije medrese. (Hafizi u Sarajevu..., 1942:200) Na sjednici Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Cazin koja je održana 16. oktobra 1911. godine odlučeno je da se muderrisova kućna kirija 1911. godine u iznosu od 200 kruna godišnje plaća iz medresanskog vakufa.² U nastojanju da učenicima osigura što kvalitetnije obrazovanje, muderris Sofić uvodio je nove predmete i udžbenike. Autor je djela *Tuhfet-us-sibjan* – Djelo iz islamskog vjerovanja i obredoslovlja na bosanskom jeziku. (Duranović,

2023:277) Osim toga, muderris Sofić je uvidio da većina učenika Cazinske medrese nije imala završenu osnovnu školu, već samo mekteb, pa je napravio dogovor s učiteljem osnovne škole da učenici medrese redovno pohađaju i nastavu u osnovnoj školi. To se svjedočilo tadašnjem bihaćkom muftiji Jahiću, pa je obećao da će se založiti kod Zemaljske vlade da dodijele jednog učitelja u medresu da predaje svjetovne predmete. (Duranović, 2023:278) U školskoj 1917/1918. godini uvedeni su, uz vjerske predmete, u Cazinskoj medresi i svjetovni predmeti. (Iz vakufskog sabora..., 1918:57) Zbog toga muderris Sofić moli u jednom dopisu upućenom Vakufsko-mearifskom sarskom odboru u Sarajevu da se za medresu u Cazinu pošalje po 10 knjiga (kitaba) za svjetovne predmete, koji će se u reformiranoj medresi predavati.³

Mumin Bajrić, sin Šerifa ef. Bajrića iz Stijene, prisjećajući se svog školovanja u Cazinskoj medresi, kad je muderris bio Abdullah ef. Sofić, navodi da je medresa tad imala četiri odjeljenja, da su prva tri odjeljenja trajala po jednu godinu (razred), a da je četvrto odjeljenje muderris proširivao po svom nahođenju na više godina. Pored toga ističe da su tada softe iz najstarijeg razreda predavali u niža tri odjeljenja i tako odmah u medresi sticali nastavničku praksu, te da je jednom sedmično muderris inspicirao niže razrede i svoje mlađe asistente a da je u četvrtom odjeljenju predavao muderris. (Bajrić, 1979: 23) Muderris Sofić u okviru svog djelovanja u Cazinskoj medresi posebno je vodio brigu o Kur'anu, nastojeći da kod izraslijih učenika probudi ljubav prema hifzu. Njegovim zalaganjem Krajina je imala zavidan broj hafiza. Njegovom zaslugom hifz su u posljednjim generacijama Cazinske medrese završili Hasan Toromanović, Hasan Alagić, Ahmed Velić i Hasan Bećirević. (Bajrić, 1979:25)

² BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1911, "Zapisnik sa sjednice KVMP-a Cazin 16. oktobra 1911".

³ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1916, "Medresa moli da im se pošalju knjige za novoreformirane medrese".

Za vrijeme Prvog svjetskog rata brojne neprilike pogodile su stanovništvo Cazinske krajine, ali i medresu. Broj učenika u Cazinskoj medresi značajno se smanjivao, a 1915. godine zbog ratnih prilika nastava se u medresi nije održavala.⁴ Tad se muderis Sofić založio kod Vakufsko-mearifskog saborskog odbora i Kotarskog ureda u Cazinu da se poduzmu koraci za rješavanje problema muhadžira, jer je od velike potrebe da se održava nastava u Medresi.⁵ Pored toga, zalagao se muderis i za popravak Cazinske medrese zbog štete koja je nastala boravkom muhadžira u njoj. Zahvaljujući njegovim molbama i pisanjima dobila je Cazinska medresa od Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Cazinu 174 krune, a od Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu 610 kruna za popravak štete koja je nastala boravkom muhadžira u njoj.⁶ Također, u školskoj 1918/19. godini nastava u Cazinskoj medresi nije se održavala, jer su u zgradi medrese bili smješteni muhadžiri. (Duranović, 2023:278) Mudarisi Sofić je zajedno s Ahmetom Čemalovićem, tadašnjim predsjednikom Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Cazin, bio jedan od glavnih pokretača akcije za popravak Cazinske medrese. Zbog toga je u Cazinu 23. novembra 1921. godine održana skupština povjerenstva, imama i džematskih medžlisa u svrhu popravka medrese, u kojoj je uslijed svjetskog rata prekinuta nastava. Predsjednik Čemalović otvorio je skupštinu i ukratko ocrtao svrhu medrese, te kako je od velike važnosti i prijeke potrebe pitanje popravka i ponovno pokretanje medrese. Skupština mu je na to izjavila

da su oni solidarni da se zgrada popravi i da će oni podmiriti sav trošak oko popravka, jer je i njihova želja da čim prije otpočne nastava u medresi. (Borić, 1921:3) Podršku im je dao i Vakufsko-mearifski saborski odbor u iznosu od 700 kruna.⁷ Ipak, najveći teret za popravak medrese podnijeli su Bošnjaci Cazina i Cazinske krajine. U svakom džematu na području kotara Cazin prikupljani su prilozima za popravak medrese. Jednostavno, muslimani kotara Cazin nisu se lahko mirili sa činjenicom da medresa koja je iznjedrila stotine imama i mualima prestaje s radom.⁸ Medresa je uspješno obnovljena, ali je ostala bez prihoda za održavanje i plaću muderisa, jer novoformirana kotarska vlast nije željela nastaviti finansiranje njenog rada.⁹ U narednoj školskoj 1919/20. godinu medresu u Cazinu pohađalo je samo 7 učenika, a posljednji završni ispit u medresi održao je 17. maja 1920. godine hadži hafiz Abdullah-ef. Sofić.¹⁰ Hafiz Sofić umro je 1927. godine u Prnjavoru, gdje je i pokopan. (Hafizi u Sarajevu..., 1942:200)

Hafiz Hasan-ef. Smajlović rođen je u Čehajama kod Srebrenika, gdje je stekao početno obrazovanje u mektebu u Osman-kapetanovoj medresi u Gračanici. Nakon toga otišao je na studij u Istanbul, po završetku studija vratio se u Bosnu, gdje je prvo služio kao vojni imam do 1918. godine u Rožajama, a poslije toga je stupio u službu imama i muderisa medrese u Konjicu 1921. godine. Kasnije je predao molbu za muderisa na bihačkoj medresi, a medresanski sabor je na svojoj sjednici 16. januara 1924. godine razmatrao pristigle molbe i prihvatio molbu hafiza Hasan-efendije.

Njegovu molbu potvrdio je i Ulema-medžlis, a s predavanjima je počeo 3. februara 1924. Naredne godine postavljen je i za imama Fethije džamije u Bihaću. Bio je veoma poštovan kod svojih đaka i džematlija, te je slovio za uzornog pedagoga. Zna se da je predavao kiraeet i arapski jezik. U bihačkoj medresi ostao je do 1927. godine, kada je postavljen za muftiju u Strumici u Makedoniji. Umro je u Tuzli 2. oktobra 1957. godine i pokopan je u mezarlucima Borić. (Mašić, 1998:130)

Hafizi imami i mualimi u Bosanskoj krajini

U Kotarskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Bihaću početkom Drugog svjetskog rata bio je angažiran trideset i jedan vjerski službenik. Među njima su bili muderisi, mualimi i imami, ali i hafizi. U toku Drugog svjetskog rata na području tadašnjeg Povjerenstva IVZ u Bihaću ubijeni su imami i mualimi: Šaćir-ef. Malkoč (imam i mualim u Pokoju), Mehmed-ef. Mehulić (Čavkići), hafiz Šerif-ef. Begić (Srblijani) i Abas-ef. Duljković (Ribić). Njih četvericu zaklali su četnici tokom 1942. i 1943. godine, dok je Nazif-ef. Lonić umro od posljedica ranjavanja 1944. godine. Osam službenika Islamske zajednice umrlo je od tifusa, a jedan od tuberkuloze. (Bećirović, 2012:535)¹¹ Hafiz Šerif-ef. Begić jedan je od hafiza, imama u Krajini, čiji život je tragično okončan.

U toku 1910. godine na području Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Cazinu bilo je angažirano četrdeset i devet imama.¹² Bitno je

⁴ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1915, "Po naredbi Zemaljske vlade u Sarajevu ne računava se ona godina u kojoj se zbog ratnih prilika nije u medresi učilo".

⁵ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1915, "Ispražnjena medresa u Cazinu zbog muhadžira".

⁶ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1916/1917, "Medresa u Cazinu ođšteta za štete prouzrokovane po muhadžirima".

⁷ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1919/21,

"Kupljenje priloga za popravak tamošnje medrese".

⁸ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1921, "Dobrovoljni prilozima iz Cazina za popravak Cazinske medrese 1921".

⁹ "I u Cazinu je doskora postojala lijepa medresa. Zgrada joj i danas postoji, ali medresa ne radio iako je tu u zakutku naše Krajine medresa baš potrebna." Vidi: Handžić, 1936:37.

¹⁰ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1919/2,

"Zapisnik o zaključnom ispitu u Cazinskoj medresi za školsku godinu 1919/1920. godinu".

¹¹ U Prilozima knjizi dr. Bećirović navodi imena zaklanih imama, s tim što su neka od njih pogrešno upisana: Muhamed, umjesto Mehmed-ef. Mehulić, te hfz. Behić, umjesto hfz. Šerif-ef. Begić.

¹² BH/AUSK-ZD-KVMPCA-F/1910. *Potpoma za imame na području KVMP Cazin za 1910. godinu*

istaći da je administrativno tad kotaru Cazin, pa samim tim i povjerenstvu u Cazin, pripadalo i područje današnje općine Velika Kladuša. Zbog toga se javlja nešto veći broj vjerskih službenika. Od navedenih četrdeset i devet imena, pokraj šest imena stoji slovo h, koje je moglo označavati skraćenicu za hafiza, ali i za hadžiju. Kasnije se analizom dostupnih dokumenata zaključilo da je riječ o trojici hafiza i o trojici hadžija, o kojima će kasnije u radu biti riječi.

U popisu vjerskih službenika sreza cazinskog iz 1929. godine navedeno je pedeset i šest vjerskih službenika u šezdeset džamija i mekteba.¹³ Od tog broja analizom ostalih dostupnih dokumenata došlo se do zaključka da je tada na području povjerenstva u Czinu bilo angažirano ukupno šest hafiza. Nakon Drugog svjetskog rata dolazi do smanjenja broja džemata na području povjerenstva u Czinu. Prema podacima o vjerskim službenicima na području Vakufskog povjerenstva u Czinu navodi se ukupno dvadeset i sedam džamija.¹⁴ Jednostavno, mnoge su džamije bile oštećene, porušene ili zatvorene, pa zbog toga dolazi do smanjenja broja džemata. Sve se to odrazilo i na broj hafiza, koji su bili angažirani kao vjerski službenici u povjerenstvu u Czinu. Od navedenih dvadeset i sedam imama, samo jedan je bio hafiz.

U daljem radu navest će se kraća biografija svih navedenih hafiza koji su bili angažirani kao imami ili muallimi na tadašnjem području Bihaća i Cazina. Pored njih navest će se i oni hafizi koji su bili *šerijatske sudije na području Krajine*. Zatim, spomenut će se i oni hafizi koji su bili s područja Krajine, ali su bili na određenoj službi, kao imami, muallimi ili šerijatske

sudije izvan Krajine. I, naposljetku, bit će riječi i o onim hafizima koji su bili na određenoj službi na području Bihaća i Cazinske krajine, ali zbog nedostatka podataka o njima samo će biti spomenuti.

Hafiz Uzejr-ef. Džinić

Rođen je 1860. godine u Bihaću u uglednoj porodici Džinića. Otac mu je bio Ali-ef., koji je bio nastavnik ruždije u Bihaću, otkud je premješten za nastavnika ruždije u Prijedoru i Sanskom Mostu. Pred svojim ocem Uzejr-ef. je završio vjersku naobrazbu kao i hifz. U službi Islamske zajednice bio je od 1892. godine, a prvo mjesto njegova službovanja bilo je u Podgredini, srez Cazin, gdje je proveo 6 godina. Zatim je proveo 6 godina u Šabićima, srez Cazin, da bi se onda prebacio u Tržac, srez Cazin, oko 1889. godine, gdje je bio imam 65 godina. Na džematskoj skupštini Gradske džamije u Czinu, koja je održana 30. juna 1910. godine, kod vakufskog povjerenstva u Czinu bio je jednoglasno izabran za novog imama.¹⁵ Međutim, naredne godine se kao imam Gradske džamije spominje Mustafa-ef. Mujakić, tako da se hafiz Uzejr-ef. nije ni godinu zadržao u pomenutom džematu. U džematu Tržac 13. januara 1954. godine je preselio na ahiret. Opisuju ga kao iskrenu osobu, lijepe naravi i gostoprimaljiva, te da je uživao veliki ugled kod naroda Cazinske krajine. Bio je član Udruženja Ilmije u Czinu od njegova osnivanja. Bio je primjeren član udruženja, redovno je dolazio na sastanke i provodio je zadatke u narodu po svojoj mogućnosti. Penzionisan je 1953. godine u Tršću, nakon 77 godina vršenja imamske dužnosti.

Umro je u 95. godini života u Tršću, gdje je i ukopan u džamijskom haremu. Iza njega je ostala mnogobrojna porodica, preko stotinu članova: sinova, kćeri, unučadi i prauučadi. Njegov najstariji sin Ali-ef. već je tad bio u penziji i imao je 65 godina. Navodi se da je uživao veliki ugled u narodu i kod svojih kolega, a to je najbolje pokazala njegova velika džezaza, kojoj je prisustvovalo i rahmetliju ispratilo preko 300 ljudi i veći broj njegovih kolega. (Mujagić, 1954:68)

Hafiz Salih-ef. Hotić

Završio je Darul-mualimin u Sarajevu i prvi put se spominje kao prvi mualim u mektebi-ibtidaiji u Podzvizdu kod Velike Kladuše u zapisniku sa skupštine muslimanskog mualimskog i imamskog društva za Bosnu i Hercegovinu, sastavljenog 11. septembra 1909. godine u prostorijama Begova mekteba u Sarajevu. (Zapisnik skupštine musl..., 1909:2) Prije njega dužnost prvog mualima u mektebi-ibtidaiji u Podzvizdu vršili su Jusuf-ef. Mahmutović s Brezove Kose kod Cazina¹⁶ i efendija Heremić.¹⁷ Nedugo poslije toga spominje se i u jednom dopisu Kotarskom vakufusko-mearifskom povjerenstvu Cazin 29. decembra 1909. godine.¹⁸ U tom dopisu hzf. Hotić se žalio na roditelje djece u mektebi-ibtidaiji da ne šalju redovno djecu u mekteb. Osim toga, navodi da je u taj mekteb u toj školskoj godini bilo upisano 65 djece, ali da ih je samo 47 redovno, a ostali izostaju s nastave. On i njegova hanuma su 1910. darovali dobrovoljne priloge za "Gajret" i stipendiranje Gajretovih stipendista (Liga hiljade..., 1910:99) unatoč slaboj materijalnoj situaciji u kojoj se

¹³ GHB/ZI-2-211/1929, "Popis vjerskih službenika sreza Cazinskog Oblasti Bihačke".

¹⁴ GHB/ZI-3-327/1951, "Podaci o vjerskim službenicima na području Vakufskog povjerenstva u Czinu".

¹⁵ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-I/1910, "Zapisnik sa sjednice džematskog medžlisa Gradske džamije Cazin održane 30. juna 1910".

¹⁶ BH/AUSK-KVMPCA-Š-1-3/1903, "Uprava mekteb ibtidaije u Podzvizdu obavještava o bolesti koja se proširila u mjestu, zbog koje djeca u velikom broju nepohađaju mekteb".

¹⁷ BH/AUSK-KVMPCA-Š-1-1/1906, "Uprava mekteba u Podzvizdu obavještava povjerenstvo o višku sufara i zamoljava da se ZVR za BiH oba-

vjesti o potrebi za glavnim imenicima".

¹⁸ BH/AUSK-KVMPCA-Š-1-2/1909, "Obavijest o slanju iskaza o neredovnom dolasku učenika u mekteb Podzvizd (bez iskaza), u potpisu I muallim Salih Hotić".

¹⁹ BH/AUSK-KVMPCA-OG-1-25/1910, "Molba I muallima iz Podzvizda za materijalnu pomoć".

nalazio.¹⁹ Iste godine molio je hafiz Hotić Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu da mu dozvoli da se premjesti i imenuje prvim muallimom u mektebi-ibtidaiji u Bosanskom Novom. Dozvolili su mu da se premjesti u Bosanski Novi, što mu je bila svojevrsna nagrada i unapređenje zbog njegovih vrlo lijepih kvalifikacija. Nakon toga Saborski odbor tražio je od Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Cazinu da imenuje drugog muallima na njegovo mjesto. Imenovan je Seid-ef. Salkić iz Pećigrada, dotadašnji treći muallim u mektebi-ibtidaiji u Pećigradu.²⁰

Hafiz Abdulah-ef. Delić

Bio je rodom iz Starog Majdana kod Sanskog Mosta i prvi put se spominje kao prvi muallim u mektebi-ibtidaiji u Vrnograču kod Velike Kladuše 16. februara 1911. godine.²¹ Za vrijeme svog službovanja u Vrnograču često se žalio na roditelje da neće da šalju svoju djecu na nastavu u mektebi-ibtidaiju u Vrnograču. U svom iskazu o učenicima koji ne pohađaju redovno mektebi-ibtidaiju iz 02. jula 1911. navodi da ima 16 učenika koji izostaju sa nastave preko 20, 30 ili 50 dana.²² U drugom dopisu, upućenom Kotarskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Cazinu, uprava mektebi-ibtidaije u Vrnograču javlja da je muallim A. Delić 14. jula 1911. godine oputovao kući u Stari Majdan, te da će tu boraviti za cijelo vrijeme mektebskog ferija i da će za to vrijeme na mektebi-ibtidaiju paziti bevaab Huse Košić.²³ Za vrijeme svog službovanja u Vrnograču

nekoliko se puta žalili Vakufsko-mearifskom saborskom odboru na svoju lošu ekonomsku situaciju, pa ih je zbog toga 27. januara 1913. godine molio da mu dodijele na korištenje bašču zvana "Više bunara", koja je bila u posjedu samostalnog vakufa gradske džamije u Vrnograču. U svojoj molbi hafiz Delić navodi da uz mekteb nema ni pedalj bašče s kojom bi se mogao uz mizernu plaću koliko-toliko potpomoći i da bi mu navedena bašča mnogo pomogla. Dalje muallim Delić navodi da je bila održana sjednica uprave mektebi-ibtidaije, ali da mutavelija Košić i još nekolicina nisu željeli da mu pripadne navedena bašča.²⁴ Pored toga, žalio se Delić nekoliko puta na roditelje da neće da šalju svoju djecu u mekteb, a isto se dešavalo i u mektebi-ibtidaiji u Podzvizdu. Zbog žalbi na njegov rad Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo u Cazinu predložilo je Vakufsko-mearifskom saborskom odboru u Sarajevu 15. januara 1914. godine da se hafiz Delić premjesti u Podzvizd u mektebi-ibtidaiju umjesto tamošnjeg muallima Sejid-ef. Salkića, a da se isti premjesti na ibtidaiju u Vrnograču umjesto Delića.²⁵

Za vrijeme svog boravka u mektebi-ibtidaiji u Podzvizdu žalio se Delić da su prozori i krov u lošem stanju i da je nužan popravak. Pored toga, žalio se da u mektebu nema drva i da će zbog toga mekteb biti zatvoren. U jednom dopisu navodi hafiz Delić da je iza bivšeg muallima Sejid-ef. Salkića ostalo oko četiri metra drva i da to neće biti dostatno za grijanje, da je obavijestio i džematski medžlis, ali da oni neće o tome da se staraju.²⁶

Nekoliko je puta hafiz Delić molio Kotarsko povjerenstvo u Cazinu i Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu da mu dodijele potporu zbog njegova lošeg ekonomskog stanja. Nekada bi dobio potporu, a nekad ne. U jednom dopisu od 12. jula 1914. godine Vakufsko-mearifski saborski odbor obavještava Kotarsko povjerenstvo u Cazinu da nisu mogli udovoljiti molbi hafiza Delića za potporom iz razloga što mu je te godine povišena plaća sa 600 kruna na 800 kruna.²⁷ Kao muallim u mektebi-ibtidaiji u Podzvizdu hafiz Delić spominje se do decembra 1914. godine. Umjesto njega, kao prvi muallim u ibtidaiji u Podzvizdu navodi se Emin-ef. Ibilić.²⁸

Hafiz Ibrahim Hošić

Rođen je u Sokocu kod Bihaća 1856. godine. Pohađao je i završio šest godina medrese u Bihaću. U imamskoj službi bio je od 1878. godine. Zna se da je 1914. godine bio imam i sibjan-muallim u Čukovima²⁹, a 1931. godine muallim u Duboviću (Bosanska Krupa).

Hafiz Muharem Dupanović

Svršenik je Bihaćke medrese, kasnije je bio imam i profesor u toj medresi. Rođen je 1886. godine u Ripču. Od 1913. do 1931. godine obavljao je dužnost imama i muallima u Donjem Prekounju. (Mašić, 1998:140) Jedno vrijeme radio je i kao drugi muallim u ženskoj mektebi-ibtidaiji u Bihaću. Prvo je 1913. godine služio četiri mjeseca i pokazao se vrlo marljivim

²⁰ BH/AUSK-KVMPCA-Š-1-12/1910, "Mo-lba muallima mekteba u Podzvizdu hafiza Saliha ef. Hotića za premještanje u Bos. Novi i prijedlog povjerenstva da se za I muallima u Podzvizdu imenuje Seid ef. Salkić".

²¹ BH/AUSK-KVMPCA-OG-1-8/1911, "Obavijest i potvrda da je H. Abdulah Delić rodom iz Sanskog Mosta I muallim u Vrnograču".

²² BH/AUSK-KVMPCA-Š-1-12/1911, "Uprava mekteba u Vrnograču, u potpisu I muallim A. Delić šalje iskaz učenika koji redovito ne idu u mekteb".

²³ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-M/1911, "1 muallim u Vrnograču Delić otišao na godišnji u rodni Sanski Most".

²⁴ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-M/1913, "Abdulah Delić, 1 muallim u Vrnograču moli VM sabor za bašču 27.01.1913."

²⁵ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1913, "Premještanje Sejida ef. Salkića iz Podzvizda u Vrnograč, a Abdullaha Delića u Podzvizd u tamošnje ibtidaije 05.01.1914."

²⁶ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-M/1914, "Abdulah Delić, 1. muallim u Podzvizdu

se žalio da na ibtidaiji nema drva i da će se morati zatvoriti 25.01.1914."

²⁷ BH/AUSK-KVMPCA-Š-1-30/1914, "Obavijest od Vakufsko-mearifskog saborskog odbora u Sarajevu da se ne može udovoljiti zahtjevu hafiza Abdulaha ef. Delića, I muallima u Podzvizdu".

²⁸ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-F/1914, "Isplatna konsignacija za muallime za mjesec decembar 20.12.1914".

²⁹ BH/AUSK-ZD-KVMPBI-F/1914, "Isplatna konsignacija za muallime za 1 polugodište 1914".

i spremnim. Zbog toga su ga kasnije ponovo izabrali za drugog mualima 1917. godine.³⁰ Naib za Islamsku vjersku zajednicu u Sarajevu, rješenjem od 9. maja 1936. godine, odobrio je da hafiz Muharem ef. Dupanović iz Bihaća može vršiti dužnost 2. mualima u Bihaću. (Odobrenja namještenika..., 1936:307) Školske 1938/39. godine predavao je Kira'et u Bihaćkoj medresi. Spominje se kao dobar hafiz. U bihaćkim džamijama učio je i mukabele.

Hafiz Omer-ef. Borić

Rođen je 1891. godine u Cazinu, gdje je završio četverogodišnju osnovnu školu i osam godina Cazinske medrese. Poslije medrese jedno vrijeme radio je kao vjeroučitelj u osnovnoj školi u Cazinu, a od 20. marta 1916. godine i kao imam, hatib i sibjan-mualim u Majetićima pokraj Cazina.³¹ Pomenuti džemat ostao je bez imama, nakon što je njihov imam Mehmed-ef. Kapić umro. Jednoglasno su zatražili od Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Cazinu da se na njegovo mjesto imenuje hafiz Omer-ef. Borić. Pored ostalog, navodi se da je tad hafiz Borić imao 24 godine, da se služio latinicom i arebicom i da i dalje radi kao vjeroučitelj u osnovnoj školi u Cazinu.

Odustao je od imamske službe u Majetićima 1919. godine, kada je imenovan definitivnim vjeroučiteljem u osnovnoj školi u Cazinu, a na njegovo mjesto imenovan je Bećir-ef.

Nadarević, dotadašnji imam u Paparima pokraj Bihaća.³² Međutim, naredne godine Borić u svojoj molbi KVMP-u u Cazinu traži da ga pribilježe negdje za imama na području kotara, gdje navodi da su ga neke prilike i okolnosti natjerale da napusti mjesto imama u Majetićima 1919. godine. Bio je jedan od kandidata za imama u Prošićima pokraj Cazina, ali džematski medžlis u Prošićima izabrao je Husejin-ef. Prošića za svog imama. Nedugo zatim, 25. aprila 1920. godine, imenovan je imamom, hatibom i sibjan-mualimom u džematu Toromani, nedaleko od Cazina, na molbu džematskog medžlisa u Toromani.³³ U svom iskazu o djeci koja pohađaju sibjan-mekteb u Toromani, Borić navodi da, nažalost, roditelji djece izjavljuju da ne mogu svoju djecu slati u mekteb preko cijele godine, već kao i ranije samo preko zime 2-3 mjeseca, pošto su im djeca potrebna za rad kod kuće u toku godine.³⁴ Kasnije se Omer-ef. Borić spominje kao imam u Izačiću, kotar Bihać, a od 1929. godine kao imam u Šturliću, nedaleko od Cazina. U Šturliću je radio i kao vjeroučitelj u Narodnoj osnovnoj školi u Šturliću. U jednom izvještaju navodi da Vjeronauku u dva razreda osnovne škole pohađa 24 muške i 23 ženske djece, ukupno 47 učenika.³⁵

Poslije toga se spominje kao mualim u Pjanićima, na području cazinskog sreza, a sjedničkim zaključkom Ulema-medžlisa u Sarajevu 25. augusta 1934. godine premješten je po

potrebi službe za džematskog imama džemata Bronzani Majdan, sreza banjalučkog. (Postavljanja i premještaji..., 1936:575) U Bronzanom Majdanu na Kurban-bajram 1942. godine poginuo je Omer-ef. Borić od četničke ruke. Četnici su sakupili 107 Bošnjaka u podrumu seoskog muhtara Hame Suljića, a sutradan ujutro su ih izvodili i ubijali. Prvog su izveli hfz. Borića, natjerali ga da uči ezan, a zatim ga i ubili.³⁶

Objavio je hfz. Borić i nekoliko tekstova u kojima je govorio o bigamiji (dvoženstvu) te da početne nauke o islamu treba učiti na bosanskom jeziku, jer je to najpraktičniji način za postizanje željenog uspjeha kod učenika. (Borić, 1935/36:1; Borić, 1936/37:75-79; Borić, 1935:7)

Hafiz Murat(d)-ef. Pozderac

Rođen je 1862. godine u Cazinu i potomak je poznate aginske porodice Pozderaca. Otac mu je bio hadži Alija Pozderac, kojeg su u narodu zvali *Crni*. Hafiz Murat-ef. Pozderac bio je bogat i utjecajan čovjek u Cazinskoj krajini još u doba osmanske, a kasnije i austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini. (Ljubović, 2018:194) Bio je zastupnik u općinskom vijeću u Cazinu od 1905.³⁷ do 1917. godine, a od 1917. godine obnašao je funkciju podnačelnika u Cazinu.³⁸ Pored toga bio je i član Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Cazinu, te poznati trgovac iz Cazina. (Iskaz svih protokoliranih firmi...,

³⁰ BH/AUSK-ZD-KVMPBI-M/1914, "H. Muhamed Imširović izabran za prvog mualima i upravitelja na muškoj mekteb-ibtidajji u Bihaću umjesto Ibrahima ef. Lemeša, a H. Muharem ef. Dupanović na mjesto drugog mualim na ženskoj mekteb-ibtidajji u Bihaću 1917. godine."

³¹ BH/AUSK-ZD-KVMPKA-IM/1916, "Osobnik Omera ef. Borića".

³² BH/AUSK-ZD-KVMPKA-M/1919. Omer ef. Borić, imam u Majetićima, imenovan stalnim vjeroučiteljem u NOŠ u Cazinu, pa odstupio od imamskog mjesta u Majetići 22.03.1919.

³³ BH/AUSK-ZD-KVMPKA-IM/1916. Džematlije Toromana za svog imama

žele Omera ef. Borića, sa kojim su već dogovorili detalje, a ne žele Jusufa ef. Džehverovića 23.04.1920.

³⁴ BH/AUSK-ZD-KVMPKA-M/1921. Sibjan muallim u Toromani, Omer ef. Borić dostavlja iskaz učenika koji pohađaju mekteb u Toromani 29.12.1921.

³⁵ BH/AUSK-ZD-KVMPKA-M/1931. Izvještaj vjeroučitelja Omera Borića za Narodnu osnovnu školu u Šturliću o broju učenika koji pohađaju nastavu vjeronauke 05.01.1931.

³⁶ "Na Kurban-bajram, 2. februara 1942. godine, četnici su u Bronzanom Majdanu pobili 107 muslimana, bilo je i silovanja žena i djevojaka. Sakupili su ih u

podrum kuće seoskog muhtara Hame Suljića. Ujutro su, u ranu zoru, počeli izvoditi i ubijati. Prvog su izveli imama, Omera efendiju Borića, natjerali ga da uči ezan i, kad je bio pri kraju, ubili su ga koljem po glavi. Kad su imama ubili, odvodili su ih po dvadesetak njih vezanih žicom u jedan šumarak, slagali jednog na drugog i jednim metkom ubijali." Vidi: Mehmedović, 1994:9.

³⁷ "Cazin", *Bosnischer Bote, Bosanski glasnik za 1905*, god. IX, Sarajevo, 1905, str. 227.

³⁸ "Cazin", *Bosnischer Bote, Bosanski glasnik za 1917*, god. XXI, Sarajevo, 1917, str. 252.

1918:387) Bio je veliki dobrotvor, koji je između ostalog pomagao rad "Gajreta" (Javne potvrde-darovi..., 1913:149), a davao je i dobrovoljne priloge za pomoć udovicama, ratnim vojnim invalidima i siročadi iz Prvog svjetskog rata, te za rad Crvenog križa u Cazinu. (Cazin za ratne..., 1917:3)

Nakon inspekcije nastavnih zavoda u Cazinskom kotaru ustanovio je Mufti ef. iz Bihaća da su u vrlo lošem stanju zgrade mektebi-ibtidajia u Tršcu, Ostrožcu, Cazinu i Pećigradu, sibjan-mekteba u Polju i Prošićima, džamije u Pištalinama i Polju i munara Gradske džamije u Cazinu. Zbog toga reisul-ulema Čaušević preporučuje članu Vakufskog povjerenstva hafizu Murad-ef. Pozdercu i drugima da se stara munara odmah sruši, jer je pogibeljno ostaviti je u takvom stanju i da se druga od kamena ili betona izgradi.³⁹

Bio je uzoran trgovac i u svome poslu je uvijek prednjačio. Uz to, bio je i kavi hafiz i svakog ramazanišerifa 45 godina učio je napamet mukabelu u Gradske džamiji u Cazinu i to ridaen li-llahi. Umro je 1930. godine. (Bajrić, 1964:571) Imao je tri žene, Fatimu, Meleću i Hasibu, a iza sebe je ostavio mnogo djece i sve ih je školovao i lijepo islamski odgojio. Najpoznatiji Murat-agin sin bio je narodni heroj Nuriya Pozderac. Rođen je u Cazinu 15. januara 1892. godine i bio je član Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), poslanik u Skupštini Kraljevine Jugoslavije i potpredsjednik Ustavotvorne skupštine Kraljevine Jugoslavije. U toku Drugog svjetskog rata održano je Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) u Bihaću 26. i 27. novembra 1942. godine na

kojem je Nuriya Pozderac izabran za potpredsjednika Prvog zasjedanja AVNOJ-a. Nuriya je poginuo u okolici Tjentišta u Bici na Sutjesci 12. juna 1943. (Ljubović, 2018:194)

Hafiz Hasan-ef. Bećirević

Rođen je 15. januara 1892. godine u Šabićima, općina Pećigrad, kotar Cazin, u hodžinskoj porodici. Prvo obrazovanje stekao je u mektebu pred svojim ocem Hasan-efendijom. Završio je Cazinsku medresu, devet godina. U Cazinskoj medresi školovao se od 1907. do 1916. godine, što potvrđuje i svjedodžba izdana 24. januara 1916. godine, koju je potpisao hafiz Abdulah Sofić, muderis Cazinske medrese.⁴⁰ Hafiz Bećirević je kao stariji učenik u Cazinskoj medresi, po dozvoli hafiza Sofića, zamjenjivao svoga muderrisa na korepeticijama i na nastavi u nižim razredima. U toku svog školovanja molio je hafiz Bećirević Vakufsko-mearifski saborski odbor 1914. godine da mu se dodijeli stipendija za darul-funun u Istanbulu, međutim, obavijestili su ga da se zasad neće dijeliti stipendije.⁴¹ Molio je hafiz Bećirević KVMP-o u Cazinu da ga postave za imama i bevaba u Cazinskoj medresi. Na temelju zaključka sa sjednice Povjerenstva odlučeno je da hafiz Bećirević bude primljen kao zastupnik Abdurahmana Aleševića uz mjesečnu platu od 22 krune i naloženo mu je da istu službu valjano obavlja. Kasnije hafiz Bećirević obavještava povjerenstvo da se prima imametluka u medresanskoj džamiji i bevabluka kao zastupnik Abdurahman-ef. Aleševića. Pored toga, navodi da će redovito svaki dan učiti ezan i da će se pokoravati muderisu ef. Sofiću.⁴²

Došao je 1919. godine tadašnji džematbaša u Šturličkoj Platnici Mehmed Džehverović u prostori-je KVMP-a u Cazinu i izjavio da ih je njihov dugogodišnji imam Sulejman-ef. Rizvić, koji je bio na poziciji imama u tom džematu od 1869. godine, napustio zbog starosti i da oni sad traže novog imama. Dalje navodi da je džemat Šturlička Platnica jednoglasno izabrao sebi za novog imama hafiza Hasan-ef. Bećirevića i da se za njega isposluje dekret.⁴³ Pored toga, Hasan-ef. Bećirević vršio je i dužnost sibjan-mualima u dotičnom džematu, što je vidljivo po iskazu za 1922. godinu.⁴⁴

Kasnije se hafiz Bećirević spominje kao imam u džematima Šabići, Liskovac, Tržac (Premještaji..., 1950:204), Vrnograč, Donja Vidovska i napsljetku opet u Liskovcu. Kada bi se u nekom džematu na području kotara Cazin učio mevlud ili kada bi se obilježavala neka proslava hafiz Bećirević je često na tim događajima učio ašere iz Kur'ana. Tako je recimo prilikom proslave Nove 1383. hidžretske godine u Pećigradu na kraju akademije hafiz Hasan-ef. Bećirević proučio završno ašere. (Mujagić, 1963:581)

Hafiz Hasan-ef. Bećirević je kao imam u džematu Liskovac kod Cazina preminuo 26. septembra 1964. godine. Na njegovoj dženazi prisustvovao je veliki broj prijatelja, znanaca i kolega, vjerskih službenika. Ostavio je iza sebe 4 kćerke i 2 sina: Abdulah-ef., imama u Šturliću i Muhameda, veterinara u Kupresu. (Bajrić, 1965:299)

Hafiz Ahmet-ef. Alijagić

Rođen je u Bužimu 15. maja 1883. godine. U rodnom mjestu pred Šerif-ef. Bajrićem završio je mekteb, na

³⁹ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-F/1915, "Dopis od reisul-uleme Čauševića da treba obnoviti munaru na Gradske džamiji u Cazinu i nekoliko ibtidajia 22.09.19152."

⁴⁰ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1916, "Svjedodžba za H. Hasana ef. Bećirevića da se školovao u Cazinskoj medresi od 1907. do 1916. godine".

⁴¹ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-SIK/1914, "Obavijest za Hasana Bećirovića iz Pećigrada da se za sad neće dijeliti stipendije za darul funun 17.11.1914."

⁴² BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1916, "Hafiz Hasan ef. Bećirević molio KVMP-o Cazin da ga postave za imama medresanske džamije, a KVMP-o Cazin odlučilo da ga prime kao zastupnika

Abdurahmana ef. Aleševića 14.01.1916."

⁴³ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1920, "Hafiz Hasan ef. Bećirević traži potvrdu da je imam u Š Platnici radi oslobođanja od vojništva 03.07.1920."

⁴⁴ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-M/1922, "Hafiz Hasan ef. Bećirević dostavlja spisak djece koja pohađaju mekteb u Š. Platnici u 1922. godini".

čiju su preporuku roditelji poslali Alijagića u Cazinsku medresu. Tu je ostao 5 godina učeći pred poznatim muderrisom Sejfulah-ef. Prohom. Nakon toga odlazi u Carigrad, gdje se zadržava sedam godina i gdje je završio hifz.

Po povratku iz Carigrada 1910. godine primio se vjerske dužnosti imama i mualima u selu Čaglici u srezu Bosanska Krupa. Poslije je služio kao imam po raznim mjestima u Bosanskoj krajini. Posljednje mjesto njegova službovanja bio je džemat Jezerski-Dijelovi u srezu Bosanska Krupa, gdje je penzionisan 1. januara 1954.

Nakon toga povukao se u svoje rodno mjesto Bužim gdje je umro 30. januara 1955. godine. Pokopan je u groblju pokraj džamije u Bužimu. Za njega su govorili da je bio vrlo lijepe čudi i vladanja, da je u razgovoru s kolegama i poznanicima bio prijazan i duhovit. Da je bio veoma darežljiv, da je često nejaku djecu, a naročito siročad, volio i da je nastojao uvijek s nečim da ih obraduje. Iza sebe je ostavio svoju ženu, kćer i sina Huseina koji je bio u službi Islamske zajednice. (A. H., 1955:150) Njegov sin Husein-ef Alijagić službovao je po mnogim džematima u Bosanskoj krajini, a posljednji džemat bio mu je Skucani Vakuf pokraj Sanskog Mosta, gdje je i penzionisan 1976. godine. Napisao je niz pripovijetki u kojima je predstavio život imama ranijeg doba i mentalitet krajiških Bošnjaka. Pored toga, napisao je i niz radova o historiji naselja, gradova i uopće života u Bosanskoj Krajini. (Mašić, 1998:148)

Hafiz Hasan-ef. Badić

Hafiz Hasan-ef. Badić bio je drugi mualim u mektebi-ibtidaiji u Cazinu.

On je 27. oktobra 1902. godine molio Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo u Sarajevu da ga postave na mjesto prvog mualima u Kulen Vakufu, međutim, nisu mogli udovoljiti njegovoj molbi, jer mjesto prvog mualima u Kulen Vakufu nije bilo upražnjeno.⁴⁵ Pored toga, spominje se hafiz Badić kao jedan od članova utemeljitelja "Gajreta" u Cazinu. (Popis članova..., 1906:63) Hafiz Badić je umro 1905. godine. (Gajretova skupština..., 1905:87)

Hafiz Jusuf-ef. Redžepagić

Rođen je 1881. godine u Cazinu. Spominje se 1910. godine kao imam u džematu Šabići, nedaleko od Cazina.⁴⁶ Džematlije dotičnog džemata žalile su se 27. februara 1919. godine KVMP-u u Cazinu da njihov imam hafiz Redžepagić ne uči redovno ezane u džamiji, da ne uči djecu u mektebu, da ne obavlja dženaze umrlim u džematu i da je često odsutan, da ide po sajmovima i sl., pa da džemat trpi zbog njegova odsustva.⁴⁷ Međutim, hafiz Redžepagić je ostao i u narednom periodu imam u Šabićima.

Ponovo su se džematlije Šabića žalile na svog imama ef. Redžepagića 1921. godine. U zapisniku sastavljenom kod KVMP-a u Cazinu, 12. aprila 1921. godine, džematlije navode da su se sastali poslije džuma-namaza i da su jednoglasno zaključili da nikako ne pristaju da im Redžepagić i dalje bude imam. Dalje navode da se njihov imam premjesti u neki drugi džemat, a da im Povjerenstvo dodijeli drugog imama, jer s Redžepagićem svake godine nakon rata neka buna u džematu. Oni ističu da su protiv svog imama zbog toga što im djecu slabo ili skoro nikako u mektebu ne uči, da samo jednom godišnje, i to za

Bajram, drži *vazu nasihat*, da imam često bude odsutan, a da ne imenuje svoga zamjenika i da je njegova supruga bolesna i ne može opremiti ženske mrtvace, već da to radi njegova kćerka Fatima, koja nije osposobljena za taj posao. Nakon toga, bio je Redžepagić koji se očitovao da se ne osjeća krivim. Naveo je da ako gdje ide, da uvijek odredi nekoga za svog zamjenika, da djeca idu u mekteb za vrijeme zime, ali preko ljeta da malo koje dijete dolazi u mekteb. Pored toga ističe da je on osposobio i podučio svoju kćerku Fatimu da oprema ženske mrtvace i da *vazu nasihat* kazuje više puta uz ramazan, te na Bajram, a drugim danima ne, jer nema nikog u džamiji. Poslije toga je bio saslušan i džematbaša u Šabićima, Selim Mujakić, koji je naveo da nije bio prisutan na sastanku poslije džume namaza, da protiv imama Redžepagića nema ništa, već da svu tu hajku na imama džematlije same prave. Na kraju je naveo da Povjerenstvo ostavi imama Redžepagića u džematu Šabići, bar još tu godinu, jer ima duga prema njemu, a da iduće godine džematlije ako žele izmjene imama.⁴⁸

Vjerovatno je hafiz Redžepagić ostao imam u Šabićima do kraja 1921. godine, a da je naredne godine prešao u drugi džemat. U jednom dopisu, koji je hadži Hasan-ef. Rizivić, prvi mualim u mektebi-ibtidaiji u Velikoj Kladuši uputio KVMP-u u Cazinu, navodi se da se hafiz Jusuf-ef. Redžepagić, imam u Polju pokraj Velike Kladuše, oženio 3. januara 1923. godine Fatom Dizdarević, kćerkom umrlog Hasana iz Šturlića i da se predloži na doplatak.⁴⁹ Kasnije se hafiz Redžepagić spominje kao imam u Pištalinama pokraj Cazina. Na prijedlog Ulema-medžlisa u Sarajevu 27. novembra 1934. godine postavljen je

⁴⁵ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-M/1902, "Hafiz Hasan ef. Badić, II muallim na ibtidaiji u Cazinu molio ZVR-o u Sarajevu da se postavi za I muallima u Kulen Vakufu, međutim mjesto I muallima nije upražnjeno. 11.12.1902."

⁴⁶ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-F/1910, "Isplatna konsignacija za imame

za mjesec novembar 1910. godine."

⁴⁷ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1919, "Tužba džematskog odbora u Šabići na hfz. Jusufa ef. Redžepagića, da ne uči ezan, da ne drži nastavu u mektebu i sl. 27.02.1919."

⁴⁸ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-OPG/1921. *Pritužba džematlija Šabića na na nji-*

hova imama H. Jusufa ef. Redžepagića, izjavu davali džematlije, imam Redžepagić i džematbaša Selim Mujakić 12.04.1921.

⁴⁹ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-OPG/1923. *H. Jusuf Redžepagić, imam u Polju kod Kladuše oženio se sa Fatom Dizdarević iz Šturlića 03.01.1923.*

Jusuf ef. Redžepagić, imam u Pištalinama u srezu cazinskom, islamskim vjeroučiteljem u osnovnoj školi u Pištalinama.⁵⁰ Spominje se i 1943. godine kao imam istog džemata kada je molio Sresko vakufsko povjerenstvo u Cazinu da mu odrede jednog softu koji je sposoban da može klanjati teravih-namaz.⁵¹

Pored kćerke Fatime imao je i dvojicu sinova, Muhamed-ef. i Hasan-ef. Redžepagića. Hasan-ef. Redžepagić rođen je 25. aprila 1917. godine u Šabićima pokraj Cazina. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu i bio je tada jedini u Cazinu koji je završio Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu. Po dolasku u Cazin oženio se kćerkom veletrgovca Ahmeda Adilagića iz Cazina. Bio je postavljen za povjerenika "El-Hidaje" za kotar Cazin, gdje se pokazao vrlo savjesnim i marljivim. Dva puta je proputovao cijeli cazinski kotar, održavajući vazove i predavanja. Pored toga, osnovao je i društvo "Mladi Muslimani" u Cazinu, kojem je bio predsjednik. Namjera mu je bila da se u svim selima oko Cazina podignu, ukoliko već ne postoje, mektepske zgrade. Tako se njegovim zauzimanjem počeo graditi jedan mekteb u Vrnograču pokraj Velike Kladuše. Besplatno je radio u mektebu u Cazinu, kao i na mjesnoj građanskoj školi. Kada su se sakupljali prilozima za stradale u istočnoj Bosni, obišao je sve džamije i sela na području kotara Cazin, održavajući vazove nasihate i prikupljajući dobrovoljne priloge za nastradale. Poginuo je 5. juna 1944. godine prilikom zračnog napada na Cazin. Njegovom smrću izgubio je Cazin marljivog, istinskog kulturnog djelatnika, a Islamska zajednica poštenog i radišnog člana. (Traljić, 1944:164-165; Mehić, 1944:4) Drugi sin, Muhamed-ef. Redžepagić, rođen je 25. maja 1914. godine u Šabićima pokraj Cazina, od majke Nure i oca Jusuf-ef. Završio je Bihaćku medresu odličnim uspjehom 1931. godine. Nakon završetka medrese radio je kao imam u džematima po Bosanskoj krajini. Bio je osuđen na 16 godina zatvora pod

optužbom da je "Mladi musliman". Penzionisan je 1966. godine, nakon čega je honorarno obavljao poslove knjigovođe Odbora IZ Bihać. Bio je izabran i za predsjednika Odbora IZ Bihać 1981. godine. Umro je 29. juna 1999. godine. (Mašić, 1992:35)

Hafiz Mustafa-ef. Mujakić

Rođen je 1888. godine u Pećigradu, nedaleko od Cazina. Pohađao je devet godina Cazinsku medresu. Ubrzo nakon medrese odlukom džematske skupštine 28. maja 1911. godine, a na prijedlog džematskog odbora, imenovan je imamom Gradske džamije u Cazinu.⁵² Imamom Gradske džamije spominje se i u prijevodu dekreta izdanog po Ulema-medžlisu za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu od 16. oktobra 1911. u kojem se, između ostalog, navodi da Mujakić hafiz Mustafa-ef., sin Sejde iz Pećigrada, vrši imamsku i hatibsku službu u Gradskoj džamiji u Cazinu i da za istinitost tih navoda jamči Kotarsko vakufsko-me-arifsko povjerenstvo u Cazinu.⁵³ Bio je imam Gradske džamije u Cazinu za vrijeme njene obnove od 1920. do 1925. kada je ista dobila novi krov i novu kamenu munaru, umjesto dotadašnje drvene. Prvobitnoj drvenoj munari prijetila je opasnost od urušavanja, zbog toga je ondašnja građevinska vlast 1916. godine naredila da se munara sruši. Zbog ratnog stanja o izgradnji munare nije bilo govora, ali nakon završetka Prvog svjetskog rata Vakufsko povjerenstvo započelo je s akcijom izgradnje nove munare. Najviše sredstava za izgradnju nove kamene munare dalo je stanovništvo Cazinske krajine i iseljenici u Americi. Svečano otvorenje novosagrađene kamene munare održano je

02. oktobra 1925. godine. Ovu svečanost su svojim prisustvom uveličali reisul-ulema H. M. Džemaludin-ef. Čaušević, veliki župan g. Rašković te narodni poslanici: H. Alić, H. Miljković i N. Pozderac. Posveta munare izvršena je uz prisustvo 10 000 ljudi iz Cazina i okoline. (Novosti iz Cazina..., 1925:3) Kao imam Gradske džamije u Cazinu spominje se u popisu vjerskih službenika sreza cazinskog u bihaćkoj oblasti 1929. godine, gdje se navodi da nije išao u osnovnu školu, ali da se služio latinicom, arebicom i ćirilicom. Pored toga, navodi se da je iz samostalnog vakufa džamije dobivao 104 dinara, iz državnih sredstava 8100 dinara, a od džematlija svog džemata po običaju 1600 kg žita i 15 kola drva. (Sd., 1935:8) Godine 1933. prelazi na mjesto imama, hatiba i imama matičara u Malu Kladušu, a na njegovo mjesto dolazi Sulejman-ef. Dizdarević. Na mjestu imama u M. Kladuši ostao je sve do svoje smrti 15. augusta 1935. godine. Bolovao je od tuberkuloze. Svojim radom i djelovanjem u Cazinu kroz mnogo godina zaslužio je opće priznanje i poštovanje. Njegova dženaza koja je bila 17. augusta 1935. godine pokazala je sliku veličine poštovanja prema merhumu, jer iako je bio radni dan, iskupio se veliki broj ljudi da isprate merhuma na bolji svijet. Ukopan je u Mujakićima, nedaleko od Pećigrada. Iza sebe je ostavio udovu, tri brata i sina Muhamed-ef., vjeroučitelja u Bijeljini. (Sd., 1935:8)

Hafiz Abdulah-ef. Čaušević

Rođen je 1892. godine, od oca Mehmeda, u Pećigradu, nedaleko od Cazina. Prvo vjersko obrazovanje stekao je u Cazinskoj medresi.

⁵⁰ "Postavljanja i premještaji" Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije, Godina III, br. 2., Beograd, februar 1935. godine, str. 140.

⁵¹ BH/AUSK-ZD-KVMPC-OPG/1943. *Jusuf Redžepagić imam u Pištalinama moli da im pošalju koga na džer uz Ramazan 17.08.1943.*

⁵² BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1911, "U Cazinu za imama izabran Mustafa ef. Mujakić i za popravak ukupljeno 166 K 28.05.1911."

⁵³ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1917, "Dekreti (potvrde) za Mehmeda ef. Dolića (B. Kosa) i hafiza Mustafu ef. Mujakića (Gradska džamija Cazin) 31.07.1917."

Kasnije je svoje obrazovanje nastavio u medresi u Brčkom, gdje je završio i hifz. Poslije toga odlazi na studije u Carigradu, gdje je ostao osam godina i gdje je završio Teološki fakultet Darul-funun i diplomirao 1914. godine. U toku 1911. godine povjerenstvo u Cazinu pitalo je Vakufsko-mearifski sabor u Sarajevu da li postoji mogućnost da se H. Abdulahu-ef. Čauševiću dodijeli stipendija, jer u suprotnom neće biti u stanju nastaviti svoje školovanje.⁵⁴

Po dolasku sa studija iz Carigrada posvetio se vjersko-prosvjetnoj službi, pa je postavljen za školskog vjerskog nadzornika u Peći i Đakovici – Kosmet. Nakon toga se vratio u Bosansku krajinu, gdje je služio kao imam u džematu Kamenica u Bužimu sve do kraja 1921.⁵⁵ Nakon Prvog svjetskog rata postavljen je za muftiju niškog okruga u Nišu. Neumorno je radio na vakufskim poslovima kao predsjednik Vakufskog povjerenstva i svojim zalaganjem unaprijedio je imovinu IVZ u Nišu koja je u to doba bila u velikoj mjeri zapuštena. Nakon ukidanja muftijstva postavljen je za šerijatskog sudiju u Skoplju 1930. godine gdje se zadržao 2 godine. Poslije toga je premješten 1932. godine za šerijatskog sudiju Sreskog suda u Kumanovu i tu ostao do aprila 1941. godine. Početkom Drugog svjetskog rata dolazi u Bosansku krajinu gdje je čekao pet mjeseci na novo postavljanje. U augustu 1941. godine postavljen je za šerijatskog sudiju u Derventi. Na toj je dužnosti ostao do oslobođenja Jugoslavije. Za vrijeme njegovog službovanja u Derventi održavao je zapažene vazove za vrijeme ramazana, kao dobar predavač i govornik. Osnivanjem Dobrotvornog društva “Merhamet” u Derventi izabran je za predsjednika i na tom poslu se

pokazao kao vrlo agilan. U Derventi je kao čovjek i kao šerijatski sudija uživao veliko poštovanje i simpatije svih građana muslimana i nemuslimana. (Alibegović, 1972:389) U Derventi je dočekao penzionisanje 1948. godine kada se preselio u Banju Luku gdje nije obavljao nikakve honorarne poslove, ali i dalje se trudio, koliko je god mogao, da koristi svojoj zajednici. U Banjoj Luci je izabran za prvog predsjednika muslimanskog pokopnog društva “Dobrotvor”.

Godine 1959. ponovo je reaktiviran i tada je izabran i postavljen za prvog predsjednika Republičkog starješinstva SRBiH Sarajevo i na toj dužnosti ostaje sve do 1965. godine kada je ponovo penzionisan zbog iznemoglosti i starosti. Napisao je nekoliko radova u *Glasniku IVZ-a* i nekoliko članaka u različitim listovima u kojima je pisao o pravilnom i savremenom tumačenju propisa islama, odlasku hadžija iz Kumanova u Mekku, osnivanju dobrotvornih i kulturnih društava u južnoj Srbiji, o potrebi saradnje Ilmije s omladinom, o muslimanima Cazinske krajine i njihovoj duhovnoj snazi.⁵⁶ Držao je vjerska predavanja u Ferhadiji džamiji. Za hafiza Abdulah-ef. navode da je bio po prirodi nadaren i inteligentan, a i visoko obrazovan, cijenjen i priznat kao dobar predavač i govornik čija su predavanja po džamijama, a i na otvorenjima džamija i drugim skupovima bila zapažena, vrlo poučna, savremena i aktuelna. Slušaoce je impresioniralo to što je predavanja držao bez ikakvih bilješki. Svojim radom stekao je velike simpatije kod građana. Svagdje gdje je služio ostavio je lijepe uspomene, kao čovjek lijepog ahlaka i lijepe prošlosti. Iza sebe je ostavio suprugu, te kćerku i sina. Drugi mu je sin nesretnim slučajem poginuo. (Zahirović, 1972:304-305)

Hafiska porodica Kulenović

U Kulen Vakufu su do 1941. godine živjela dvojica hafiza i to: hafiz Idriz-beg Kulenović, koji je umro pred Drugi svjetski rat, i hafiz Ahmed-beg Kulenović Haralčić, koji je poginuo od zločinačke ruke u septembru 1941. godine. (Kulenović, 1989:2)

U Sarajevu su živjela i djelovala još trojica Kulenovića hafiza i to: hadži hfz. Džafer Kulenović, koji je nauke učio u Sarajevu i gdje se stalno nastanio najkasnije od 1880. godine. Bio je imam i hatib Ferhadije i Sarač-Alijine džamije (Vrbanjuša), mualim Begovog mekteba. Abdulah Dervišević, nekadašnji učenik ruždije na Bentbaši navodi da ih je hafiz Džafer Kulenović učio u prvom i drugom razredu i pred njim su produbljivali stečeno znanje iz mekteba u učenju Kur’ana, islamske vjeronauke, akaida i fikha. Pored toga navodi da se kod njega moralo učiti i znati. (Dervišević, 1975:163) Za džuzhana Begove džamije postavljen je 1885. godine. Preselio je na ahiret 18. augusta 1922. godine u Sarajevu, a ukopan je u mezarišanu “Humka” u Sarajevu. (Kulenović, 1989:2)

Hadži hafiz Mustafa Fatin-ef. Kulenović rođen je u Sarajevu 25. jula 1887. godine od oca hafiza Džafera Kulenovića i majke Nure. Nakon što je završio mekteb i ruždiju, upisao se u Merhemića medresu u Sarajevu, ali ubrzo nakon toga primljen je u Daruš-šefeku (gimnaziju) u Carigradu, koju je završio 1907. godine. Nakon toga upisao se na teološki fakultet carigradskog univerziteta Darul-fanun, koji je završio 1911. godine.

Po povratku iz Carigrada postavljen je 1913. godine činovnikom Ulema-medžlisa u Sarajevu i na toj dužnosti je ostao sve do 1919. godine, kada je imenovan kotarskim muftijom u Priboju. Poslije toga je na vlastitu molbu premješten za imama Državne bolnice u Sarajevu i na toj dužnosti je ostao sve do svog penzionisanja 1930. godine. Nakon smrti svog oca bio je postavljen od 1922. godine za imama, hatiba i vaiza Sarač

⁵⁴ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-SIK/1911, “KVMP traži od VM saborskog odbora da li postoji mogućnost da H. Abdulah ef. Čaušević dobije stipendiju da bi mogao nastaviti učiti nauku 10.08.1911.”

⁵⁵ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1922, “H. Abdulah ef. Čaušević, imam na

Kamenici kod Bužima traži dodatke na skupoću 04.07.1922.”

⁵⁶ To su tekstovi: Iz Kumanova je otišlo... 1937:4; U Južnoj Srbiji muslimani..., 1937:3; Potrebno je da ilmija..., 1936:7; Još malo o muslimanima..., 1933:3.

Ali-džamije i džuzhana Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu. Na tim dužnostima je ostao sve do svoje smrti 1945. godine. Pored toga, bio je nastavnik kiraeta na Ujedinjenoj medresi u Sarajevu i nastavnik Produženog ženskog tečaja za više vjersko obrazovanje od 1935. do 1938. godine. Bio je honorarni nastavnik ženske medrese u Sarajevu od 1938. do 1943. godine. Predavao je turski jezik, ahlak, fikh i *Tedžbizu-Tefkin*. Navodi se da je bio tihe naravi i živio je dosta povučeno te da se nije miješao u javni život. Otišao je na hadž 1939. godine. Bavio se književnim radom saradjući s *Novim Beharom*, *Novim vremenom* i *Kalendarom Novo vrijeme*. Služio se turskim jezikom, pa je s turskog preveo Kur'an, ali nije ga objavio. Učio je mukabelu i mevlud u Begovoj džamiji. Umro je 10. januara 1945. godine u Sarajevu, a pokopan je na Bakijama. (Hadžibajrić, 1945:280-283)

Hafiz Sulejman-ef. Kulenović rođen je u Sarajevu 12. februara 1892. godine, od oca hadži hafiza Džafer-ef., koji se još kao dječak doselio u Sarajevo iz Kulen Vakufa, neposredno iza okupacije. Nakon završene ruždije, učio je i završio hifz pred svojim ocem, a u mjesecu decembru 1909. godine odlazi u Carigrad na vjerske nauke, gdje je ostao do jula 1912. godine. U Carigradu je pohađao predavanja i dersove pred najpoznatijim istanbulskim alimima i muderisima, pa je na koncu upisao Darul-funun (Teološki fakultet). Za vrijeme boravka u Carigradu naučio je turski jezik, kojim je vladao kao maternjim. Nakon povratka iz Carigrada dolazi u Sarajevo, gdje je završio Šeriatsko-sudačku školu 1918. godine. Nakon toga postavljen je za šerijatskog vježbenika kod Sreskog šerijatskog suda u Sarajevu, a kasnije je kao šerijatski sudija službovao u Sarajevu, Travniku te Čajniču do 1928. godine. Za vrijeme službovanja u Čajniču bio je nastavnik na tamošnjoj medresi. Od 1928. do 1936. godine služio je u Zenici s malim prekidom od šest mjeseci 1935., kada je bio premješten

u Sanski Most. U Zenici je služio i kao nastavnik na Sultan Ahmedovoj medresi. Poslije toga je premješten u Sarajevo 1936. godine gdje ostaje do penzionisanja 1947. godine. Predavao je na tečaju za imame matičare, a držao je predavanja i u muslimanskim čitaonicama. Nakon odlaska u penziju posvetio se čitanju knjiga i studiranju filozofskih djela islamskih učenjaka. Uočavao je značaj hutbi, pa je na njima mnogo radio i ostavio je iza sebe jednu zbirku hutbi s komentarom prevedenu na turski jezik. Sastavio je nekoliko predavanja i vazova koje je održavao po džamijama. Pored toga, obavljao je dužnost imama i hatiba u nekoliko sarajevskih džamija kao što su: Buzadži H. Hasan džamija u Logavinom sokaku, Šejh Ferrah-džamiji na Abdesthani i SAGR H. Ali džamiji na Hridu gdje je klanjao i posljednju svoju džumu. Također, učio je mukabelu iza ikin-dije namaza uz ramazan u Alipašinoj, a kasnije i Baščašijskoj džamiji. Bio je i džuzhan Gazi Husrev-begove džamije. Navodi se da je bio veoma cijenjen i poštovan zbog svoje učnosti. U društvu je bio omiljen radi svoje prijaznosti, dosjetljivosti i humora. Umro je 14. februara 1957. godine, a sahranjen je 16. februara na Bakijama. Iza sebe je ostavio suprugu Asifu, jednu od prvih učiteljica Bošnjakinja i sina ing. Muhameda. (Imširović, 1957:375-377)

Četverica hafiza iz posljednje generacije softi Cazinske medrese

Mumin Bajrić u svom članku "Cazinska medresa", koji je objavljen u časopisu *Islamska misao* 1979. godine, navodi da je poslije muderrisa Sejfulah-ef. Prohe u Cazinsku medresu došao kurra-hafiz Abdulah-ef. Sofić, koji je uveo među softe učenje hifza, pa je njegovim zalaganjem bio lijep broj hafiza u Krajini. Da su u posljednjoj generaciji softi Cazinske medrese bila i četverica hafiza i to: Hasan Toromanović, Hasan Alagić, Ahmed Velić i Hasan Bećirević.

Hasan-ef. Toromanović rođen je 1894. godine i osnovno obrazovanje stekao je u rodnom Cazinu, gdje je nastavio i srednje obrazovanje u Cazinskoj medresi. Nakon završene medrese spominje se kao imam na Ostrožcu 1917. godine,⁵⁷ a od 1920. godine kao prvi mualim i upravitelj mektebi-ibtidaije u Cazinu.⁵⁸ Pored toga vršio je i imamsku dužnost u Medresanskoj džamiji u Cazinu 1925. godine.⁵⁹ Na tim dužnostima u Cazinu ostaje sve do 1940. godine, kada je premješten na dužnost imama u Gacko. U Gacku se nije mnogo zadržao, svega jednu godinu, odnosno do 1941. godine, kada prelazi na dužnost imama matičara, mualima i hatiba u Žepče. Tu ostaje sve do 1947. godine, kada je istu dužnost nastavio u Bosanskom Novom. Na dužnosti imama matičara, mualima i hatiba u Bosanskom Novom ostaje sve do 1. juna 1951. godine kada je penzionisan. Nakon penzionisanja Hasan-ef. je i dalje pružao svoj doprinos Islamskoj zajednici. Na kraju mevludi-šerifa, koji je proučen u džamiji u Slatini, pokraj Cazina, 4 jula 1967. godine Hasan-ef. je proučio dovu (Bešlagić, 1967:349), a na otvorenju novo-sagrađene džamije u Golubovićima, nedaleko od Velike Kladuše, 2 maja 1968. godine proučio je ašere. (Zahirović, 1968:433-435) Povremeno je kao penzioner obavljao imamsku dužnost i u Sarajevu. Preselio je na ahiret 1. decembra 1975. godine, nakon kraće bolesti u 81. godini života. Njegova supruga, domaćica Hasiba Toromanović, poslala je, pred njegovu dušu, iznos od 5.000 dinara za izgradnju Ferhat-pašine džamije u Žepču. (Moranjkić, 1976:321-322)

⁵⁷ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-F/1917, "Isplatna konsignacija za imame za mjesec decembar 1917."

⁵⁸ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-IM/1920, "Plata za 1 muallima u Cazinu Hasana Toromanovića 07.02.1920."

⁵⁹ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1925, "Hasan ef. Toromanović traži uvjerenje da vrši imamsku službu u Medresanskoj džamiji da bi dobio imamski doplatnik 15.06.1925."

Za Hasan-ef. Alagića nema mnogo dostupnih podataka. Zna se da je bio iz Cazina, te da je bio u posljednjoj generaciji softi Cazinske medrese. Spominje se kao član Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Cazinu 1931. godine u dopisu koji je predsjednik povjerenstva podnio Vakufskoj direkciji u Sarajevu. U tom dopisu navodi se da su članovi povjerenstva: Nurija Pozderac, Hasan Alagić, Alija Omanović i Mustafa Toromanović održali sastanak bez prisustva predsjednika i da su svojevrijem uzeli službeni muhur povjerenstva i time počinili nezakonito djelo.⁶⁰ Kasnije se Alagić spominje kao imam Medresanske džamije od 1937. godine, a u dopisu koji je podnio povjerenstvu u Cazinu Alagić traži dopust od 10 dana, radi lječničkih pregleda u klinici u Zagrebu.⁶¹ Sultanović navodi da je Hasan-ef. Alagić vršio dužnost imama u mesdžidu medrese (br. dekreta 3256/37) i mualima u mektebu u Cazinu 1946. godine i da je dnevno klanjao samo dva namaza. (Sultanović, 2021:87-104)

O Ahmed-ef. Veliću, sinu Osmanovom iz Bužima, također nema mnogo dostupnih podataka. Spominje se kao učenik Cazinske medrese 1910. godine u jednoj molbi softi, u kojoj mole da se na mjesto *bevaba* u medresi postavi Abdurahman-ef. Alešević.⁶² Spominje se i 1913. godine u jednom dopisu povjerenstva u Cazinu upućenom povjerenstvu u Bosanskoj Krupi. U tom dopisu spominje se on i još 12 učenika s područja Bosanske Krupe koji pohađaju Cazinsku medresu i Povjerenstvo u Cazinu moli Povjerenstvo u B. Krupi da im podijele *džer* uz ramazan kao određeni vid potpore tim učenicima.⁶³ Posljednji

se put Ahmed Velić spominje u jednoj molbi koju je uputio Povjerenstvu u Cazinu iz mjesta Örkény u Mađarskoj, u kojoj traži da mu izdaju potvrdu kada je stupio u medresu u Cazinu, kojeg datuma, te kada je prekinuo nauku u medresi, jer je medresa bila zatvorena zbog ratnih prilika. Povjerenstvo mu je izdalo potvrdu, gdje ga oslovljavaju s Velić H. Ahmed, sin Osmanov iz Bužima, kotar B. Krupa, te navode da je bio učenik Cazinske medrese u periodu od 3. februara 1907. do 26. novembra 1915.⁶⁴

O Hasan-ef. Bećireviću bilo je već ranije riječi u ovom radu.

Hafiz Ibrahim Remzi Redžić

Rođen je 1870. godine u Bihaću. Peta je generacija svršnika Šerijatske sudačke škole u Sarajevu školske 1895/96. godine. (Traljić, 1977:618) Prvo zaposlenje kao kotarski šerijatski sudija dobio je u Cazinu oko 1896. godine. Poslije toga je bio kadija u Bosanskom Petrovcu, Glamoču, Bihaću i Bosanskoj Krupi, gdje je 1925. godine, penzionisan s malim primanjima. Nakon toga zapošljava se u Bihačkoj medresi, gdje ostaje nekoliko godina. Zna se da je bio i muderis ove medrese u toku školske godine 1926/1927., a predavao je kiraet i akaid. Nakon Bihaća odlazi u Jajce za imama Esme-sultan džamije, a 1934. godine odlazi u Sarajevo. U Sarajevu je nekoliko godina radio u ženskoj medresi predajući fikh i ahlak u nekoliko razreda. Odbor Naiba IVZ-a u Sarajevu na svojoj sjednici održanoj 22. septembra 1936. godine odobrio je Redžić hadži hafizu Ibrahim-ef., umirovljenom šerijatskom sudiji, da

može vršiti dužnost mualima Produženih tečajeva za više vjersko obrazovanje u Sarajevu. (Odobrenja..., 1936:507) Na ahiret je preselio 1947. godine u Sarajevu i pokopan je na Hambinoj carini. (Mašić, 1998:137)

Uz u ovom tekstu navedene hafize, spominje se još nekoliko hafiza koji su bili na određenoj službi kao imami, mualimi ili šerijatske sudije na području Bihaća i Cazinske krajine, ali zbog nedostatka podataka o njima samo će biti spomenuti. Tako se primjerice spominje hafiz Muhammed-ef. Imširević koji je 1917. godine nakon premještaja Ibrahim-ef. Lemeša postavljen za prvog mualima i upravitelja muške mektebi-ibtidajije u Bihaću. Prije tog imenovanja služio je preko 20 godina kao drugi mualim u istom mektebu. (Mašić, 1998:137)

Hafiz Abdulah-ef. Zahić radio je kao imam Ichisar-džamije u Bihaću. (Darovi sirotištu..., 1914:3) Hafiz Smail-ef. Zahić bio je predsjednik JMO-a u Klisi, nedaleko od Bihaća 1924. godine. (Skupština JMO..., 1924:2) Iza toga Smail-ef. je radio kao imam u džamiji Hatinač kod Bihaća. S te dužnosti darovao je 650 kuna dobrovoljnog priloga za list *El-Hidaje*. (Dobrovoljni prilozima..., 1943:157)

Hafiz Bećir-ef. Mulić, sin Mula Osmanov, bio je član Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Bihaću. (Članovi kotarskih vakufskih..., 1908:188) Bećir-ef. je preselio na ahiret 1911. godine i ukopan je u mezaristanu nedaleko od Fethije džamije u Bihaću.

Hafiz Hasan-ef. Gutlić je živio krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Godine 1904. postavljen je od Zemaljske vlade za BiH na mjesto upravitelja ruždije u Bihaću. (Darovi "Gajretu" ..., 1906:3)

Hafiz Ibrahim-ef. Komić je radio imam u Bosanskoj Krupi. Bio je član kurije Ulema-medžlisa u Sarajevu 1927. godine. (Novi Vakufsko-mearifski..., 1927:3)

Hafiz Mehmed-ef. Bašagić iz Cazina, nekadašnji učenik Cazinske medrese, spominje se kao imam u Kamičanima na području sreza

⁶⁰ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-OG/1931, "Članovi SVMP Cazin Nurija Pozderac, Alija Omanović, Hasan Alagić i Mustafa Toromanović održali sjednicu bez predsjednika i uzeli muhur sa sobom 01.06.1931."

⁶¹ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-M/1943, "Hasan Alagić bolestan, pa dobio 10 dana dopusta da bi se liječio u Zagrebu 16.11.1943."

⁶² BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1910,

"Molba sohti Cazinske medrese da se na mjesto bevaba postavi Alešević Abdurahman 23.02.1910."

⁶³ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1913, "Spisak učenika u medresi u Cazinu sa područja KVMP B. Krupa 26.07.1913."

⁶⁴ BH/AUSK-ZD-KVMPCA-CM/1915, "Ahmed Velić iz Örkény-a traži potvrdu da je išao u medresu od povjerenstva u Cazinu 1915."

Prijedor. Pored njega među džemat-skim imamima navode se još: hafiz Mehmed-ef. Dedić, imam u Kozarcu, hafiz Hasan-ef. Bajrić, imam u Ljubiji, hafiz Salih-ef. Mustedanagić, imam u Kulen Vakufu, na području sreza Bosanski Petrovac, hafiz Halil-ef. Sarajlić, imam na području sreza Prnjavor i hafiz Ali-ef. Hodžić, imam u Donjem Kamengradu na području sreza Sanski Most. (Prevođenje i razvrstavanje..., 1936:99)

Uz njih, na području Bosanske krajine je djelovao i hafiz Muhamed-ef. Muhamedagić koji je 1935. godine bio imam Ichisar-džamije u Bihaću (Postavljanja i premještanja..., 1935:326), da bi kasnije prešao u Bosansku Otoku, pokraj Bosanske Krupe, gdje je također radio kao imam. Naime, naib za IVZ u Sarajevu je rješenjem od 14. jula 1937. godine odobrio da Muhamedagić hfz. Muhamed-ef. može vršiti dužnost imama, hatiba i mualima u Otoci u krupskom srezu. Zajedno s njim navodi se ime hafiza Hasan-ef. Črljenaka, kojem naib za IVZ odobrava da može vršiti dužnost imama, hatiba i drugog mualima mekteba u Bosanskoj Krupi. (Rješenja Kraljevskih..., 1937:286)

Hafiz Mustafa Hasanović iz Krupe i hafiz Ali Čaušević iz Bosanske Otoke spominju se u *Bosansko-hercegovačkom glasniku* iz 1906. godine kao darivaoci dobrovoljnih priloga za gradnju željeznice u kotaru krupskom. (Iskazi IV..., 1906:5)

Uz ranije navedenog hafiza Ibrahim-ef. Redžića, koji je bio kadija u Cazinu, kao hafizi koji su bili šerijatske sudije u Cazinu spominju se i hafiz Smail Hatipović, koji je radio kao šerijatski sudija u Cazinu 1886. godine (Kotarski ured Cazin..., 1886:69) i hafiz Mustafa-ef. Hadžić, koji je bio šerijatski sudija u Cazinu 1895. godine.⁶⁵

Postoji nekoliko hafiza s područja Krajine koji su bili na određenoj službi, kao imami, mualimi ili šerijatske sudije izvan Krajine. Tako, primjerice, Mehmed Handžić spominje hadži hafiza Ibrahim-ef. Delalića iz Cazina, koji je bio imam u Hadže

Sinanovoj džamiji u Goloderici, zatim hafiza Hasan-ef. Šabića iz Sanskog Mosta, domobranskog dušobrižnika u miru, koji je živio u Sarajevu. Pored njih navodi da su zabilježeni u "Tridesetogodišnjem izvještaju" Šerijatske sudačke škole da su do 1917. godine među učenicima bili hafizi: Husejn-hfz. Čehaić iz Bihaća, Sulejman hfz. Malkić iz Bihaća i Abdulah hfz. Lasić iz Sanskog Mosta. (Handžić, 1942:193-204)

Pošto se ovaj rad prvenstveno bavi tradicijom učenja hifza u Bihaću, Bužimu, Bosanskoj Krupi, Cazinu i Velikoj Kladuši, spomenut će se i nekoliko hafiza koji su živjeli i radili u drugim gradovima i općinama Krajine, jer hafiza je, naravno, bilo i u Bosanskom Petrovcu, Ključu i Sanskom Mostu.

U *Bosanskom glasniku* 1914. godine spominju se kao članovi Vakufsko-mejarifskog sabora hafiz Husejn-ef. Kobinović iz Ključa i hafiz Rasim-ef. Rezaković iz Bosanskog Petrovca. (Za vakufsko-prosvjetne..., 1914:289) Zatim, hafiz Asim ef. Zubčević je jedno vrijeme bio predstavnik Povjereništva udruženja Ilmije iz Bosanskog Petrovca, a hafiz Hasan-ef. Mekić je bio sekretar Povjereništva udruženja Ilmije u Sanskom Mostu. (Rad sreskog odbora udruženja..., 1953:318) Hafiz Mehmed-ef. Babić se spominje kao jedan od članova "Gajreta" u Sanskom Mostu 1906. godine. (Popis članova..., 1906:55)

Hafiz Osman-ef. Čejvan je bio džematski imam u Ključu. Rješenjem naiba za IVZ u Sarajevu od 4. septembra 1937. godine unaprijeđen je iz sedmog u osmi stepen osnovne plaće, prve grupe treće kategorije. Hafiz

Mehmed-ef. Zahirović iz Zgona kod Ključa jedno vrijeme je radio kao vjeroučitelj u Banjoj Luci. Jedan je od potpisnika Rezolucije Bošnjaka muslimana iz 1941. Kasnije je postavljen za banjalučkog muftiju kojemu je Kraljevska banska uprava 10. maja 1937. godine odobrila da može vršiti dužnost vjeroučitelja Državne ženske građanske škole u Banjoj Luci. (Rješenja Kraljevskih..., 1937:364)

Hafiz Ajni-ef. Buštalić, šerijatski sudija u Sanskom Mostu, imenovan je za povjerenika "Gajreta" 27. marta 1903. godine i vršio je tu dužnost sve do 23. juna 1904. godine. (Gajretova II skupština..., 1904:69)

Hafiz Hasan-ef. Kapić, imam u Starom Majdanu kod Sanskog Mosta, spominje se kao član Kotarske vakufske komisije u Sanskom Mostu 1899. godine. (Kotarske vakufske komisije..., 1889:130) Tad se spominje i hafiz Mustafa-ef. Hadžić, šerijatski sudija u Bosanskom Petrovcu, kao predsjednik kotarske vakufske komisije u Bosanskom Petrovcu. (Kotarske vakufske komisije..., 1889:130)

Također, hafiz Hasan Hadži Efenčić se spominje kao kadija u Sanskom Mostu 1885. godine. (Kotarski uređi..., 1885:81)

Na kraju, u sačuvanim dokumentima se prije imena: Bešir-ef. Redžića, Šerif-ef. Salkića, Ali-ef. Muminovića, Hasan-ef. Dizdarevića, i dr., navodi slovo *h*. Iako ovo *h* može biti skraćenica od hadži, ovaj podatak spominjemo s namjerom da budućim istraživačima ukažemo na to da je građu o hafizima u Bosanskoj Krajini potrebno i dalje istraživati.

Aktivne škole Kur'ana u Bosanskoj krajini

Trenutno pri svakom međžlisu na prostoru Muftijstva bihačkog djeluju škole Kur'ana koje vode hafizi imami. Riječ je o jednom od novih projekata Islamske zajednice i zasad je rano da se daju ocjene o ovim centrima za memoriranje Kur'ana.

Prema podacima kojim operiraju zvaničnici Islamske zajednice, na prostoru Bihačkog muftijstva danas ima više od pedeset hafiza.⁶⁶ Naravno, tu se misli i na hafize koji su kao imami došli s prostora drugih muftijstava, ali

⁶⁵ BH/AUSK-KŠSC-SS-705/1895, "Kupoprodajni ugovor između Ahmeta Toromanovića i Sulejmana eff. i Muhameda Toromanovića 1895. godine".

⁶⁶ Podatak koriste svi zvaničnici IZ na vjerskim svečanostima na području Bihačkog muftijstva.

i na hafize koji su rođeni u Krajini, a trenutno obavljaju imamski ili neki drugi posao izvan Krajine. Podatak o broju hafiza svakako je ohrabrujući.

U Cazinskoj medresi, od njenog reaktiviranja 1993. godine, jedna od najaktivnijih sekcija je sekcija hifza Kur'ana. Uprava Medrese je, iz sredstava koja su prikupljena donacijama, kupila kuću koja se koristi za potrebe Škole Kur'ana. Svečano otvaranje prostorija Škole Kur'ana, koja je smještena u dvorištu nove zgrade Medrese, obavljeno je 8. decembra 2023. godine. Otvorili su je reisululema Husein-ef. Kavazović i vakif Fikret Makić.⁶⁷

Od reaktiviranja 1993. Cazinska medresa je dala 30 hafiza. Neki od njih završili su hifz po okončanju školovanja ili u toku obavljanja imamske službe. Značajno je spomenuti i to da su odmah nakon otvaranja Škole Kur'ana upriličene i dvije hafiske dove Davudu Puškaru, najmlađem hafizu u Bosni i Hercegovini (12 godina) i Emiru Osmanagiću, učeniku četvrto razreda Medrese.

U Medresi su trenutno angažirana tri muhafiza: hafizi Suad i Rifet Šahinović i Elmir Mehmedović. Aktuelni bihački muftija hafiz Mehmed-ef. Kudić do 2019. godine bio je profesor u Cazinskoj medresi i kao muhafiz je izveo nekoliko hafiza.

Izazovi i perspektive učenja hifza

Budući da je nastupilo vrijeme koje mnogi nazivaju zlatnim dobom hifza u Bosni i Hercegovini, u budućnosti bi trebalo obratiti pažnju i na izazove koji stoje pred ovom lijepom tradicijom. U narednim redovima slijede i neka promišljanja u vezi s perspektivama učenja Kur'ana napamet:

1. Ciljano birati učenike srednjih škola koji imaju dobru osnovu za učenje hifza. Medrese i dalje

ostaju glavni oslonac u odabiru budućih hafiza, ali i tu treba, na početku školovanja, prepoznati nadarene učenike koji imaju dobre predispozicije da do kraja školovanja u medresi steknu diplomu hafiza Kur'ana.

2. U toku učenja Kur'ana napamet polaznicima treba skretati pažnju na dvije dimenzije hifza: *tabfiz* (učenje i memorisanje novih stranica) i *tehaffuz*, kontemplativno i proživljujuće učenje Kur'ana napamet. *Tabfiz* općenito znači učenje Kur'ana napamet i obuhvata čitav sistem učenja hifza. *Tehaffuz* se mora iznova otkrivati kod svakog pojedinca jer je to stalno podsjećanje i razvijanje svijesti o jednoj dimenziji duhovnosti koja na najintimniji način teži da dosegne duhovne visine i Božiju blizinu u svakoj vrsti ibadeta, pa i ibadeta *tabfiza*.
3. Organizirati simpozije i naučne konferencije na kojima bi se dala i naučna valorizacija hifza.
4. Jednom godišnje organizirati sastanak svih hafiza u Bosni i Hercegovini na kojem bi se stalno skretala pažnja na proces *tehaffuza*. Na tom sastanku razmjenjivala bi se međusobna iskustva muhafiza, davale smjernice kako unaprijediti tradiciju hifza, ali bi se, istovremeno, hafizima u Bosni i Hercegovini, kojih je trenutno više od šest stotina, ukazalo i posebno poštovanje. Taj sastanak mogla bi organizirati Uprava za vjerske poslove Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.
5. Zbog velikog broja kandidata iz cijele Bosne i Hercegovine, propitati i mogućnost decentralizacije polaganja hifza. Naravno, ovdje treba imati na umu da je Rijaset Islamske zajednice naš vjerski centar i da, na kraju, on mora potvrditi i valorizirati hifz svakog kandidata.

6. Naći mjeru između počasti i pravičnosti. Zbog važnosti titule *hafizu-l Kur'an* za islam i muslimane u Bosni i Hercegovini i odgovornosti koju ona sa sobom nosi, iznaći mogućnost da se, u kadroviranju kroz sve nivoe Islamske zajednice, hafiskoj diplomi dadne odgovarajući značaj.

Zaključak

U Bosanskoj krajini se kroz povijest hifzu Časnog Kur'ana pridavala velika pažnja. Od dolaska islama u Bosnu i Hercegovinu u Krajini je uvijek bio lijepi broj hafiza. Nije bilo skoro nijedne kasabe, a da nije u njoj bilo hafiza. Kur'an se izučavao i učio napamet skoro u svim mjestima. Svi hafizi o kojima je u ovom radu bilo riječi bili su vjerski službenici, odnosno imami, mualimi, hatibi, muderisi, šerijatske sudije, vaizi, muftije i članovi Ulema-medžlisa. Poslije Prvog svjetskog rata počele su se mijenjati životne prilike na području Bihaća i Cazinske krajine, odnosno prestaje s radom Cazinska medresa, a još ranije prestale su s radom bihačke medrese izuzev Bihačke okružne medrese, koja je započela s radom nakon Prvog svjetskog rata, pa je i broj hafiza iz dana u dan opadao. Cazinska medresa je u svom radu do zatvaranja 1920. godine imala hafize i među učenicima i među muderisima. Poratne prilike nakon Drugog svjetskog rata ostavile su još veću prazninu u redovima hafiza. Bihać i Cazinska krajina po tome nisu bili izuzetak. Mnogi stariji hafizi su umrli, a nisu se javljali novi hafizi. Takva situacija u Bihaću i Cazinskoj krajini potrajala je do kraja 1980-ih godina kada se ponovo javljaju novi hafizi s kojima započinje zlatno doba učenja hifza. Imajući u vidu broj živih hafiza, kao i infrastrukturu koja muhafizima i budućim hafizima stoji na raspolaganju, može se konstatirati da je učenje hifza u Bosanskoj krajini u današnje vrijeme na zavidnom nivou.

⁶⁷ Fikret Makić je rodom iz Bužima. Živi i radi u Sloveniji. Za kupovinu kuće za "Školu Kur'ana" on je uvakufio 200 000 KM.

Literatura

- Alibegović, Esadbeg (1972). "Sjećanje na rahm. Abdullaha ef. Čauševića", *Glasnik VIS-a*, XXXV, 7-8.
- A.H. (1955). "Naši merhumi", *Glasnik VIS-a*, VI, 3-4.
- Bajrić, Mumin (1964). "Merhum Hadži Muhamed Pozderac", *Glasnik VIS-a*, XXVII.
- Bajrić, Mumin (1965). "Merhum hafiz Hasan ef. Bećirević", *Glasnik VIS-a*, XXVIII, 7-8.
- Bajrić, Mumin (1979). "Cazinska medresa (Uz četristogodišnjicu dolaska islama u cazinsku Krajinu)", *Islamska misao*, I, 7.
- Bašić, Kemal (2009). "Abdulah Sofić i njegovo djelo Tuhfet-us-sibjan ve-l-ihvan fi kava'idi-l-iman", *Glasnik IZ*, LXXI, 5-6.
- (1960). "Biografija Hafiz Abdulah ef. Čaušević". *Glasnik VIS-a*, XI.
- Bećirović, Denis (2012). *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945. – 1953.)*, Topograf, Zagreb – Sarajevo.
- Bešlić, Imšir (1967). "Manifestacije vjerskog života, Slatina – Cazin", *Glasnik VIS-a*, XXX, 7-8.
- Borić Omer (1921). "Naši dopisi", *Naša pravda*, I, 25.
- Borić, Omer (1935/36). "O reformi naše početne vjerske nastave", *Novi Behar*, IX, 22-23.
- Borić Omer (1935). "Da li će nastati komplikacije oko izdavanja ilmi habera". *Islamski svijet*, IV, 149.
- Borić, Omer (1936/37). "Još o reformi naše početne vjerske nastave", *Novi Behar*, X, 6-9.
- Bušatlić, Ismet (2011). *Bibačke muftije i njihov značaj u Cazinskoj krajinu*, Bošnjačka pismohrana, Zbornik, Cazinske krajine u XX stoljeću, Zagreb.
- (1905). "Cazin". *Bosnischer Bote, Bosanski glasnik za 1905.*, IX.
- (1917). "Cazin". *Bosnischer Bote, Bosanski glasnik za 1917.*, XXI.
- (1917). "Cazin za ratne dobrotvorne svrhe". *Sarajevski list*, XL, 219.
- Čaušević, Abdullah (1933). "Još malo o muslimanima sreza cazinskog", *Islamski Svijet*, II, 63.
- Čaušević, Abdullah (1936). "Potrebno je da ilmija saraduje sa našom omladinom", *Islamski Glas*, II, 23.
- Čaušević, Abdullah (1937). "Iz Kumanova je otišlo 17 hadžija na Kjabu", *Naša Domovina*, II, 12.
- Čaušević, Abdullah (1937). "U Južnoj Srbiji muslimani osnivaju dobrotvorna i kulturna društva", *Naša Domovina*, II, 13.
- (1908). "Članovi kotarskih vakufskih povjerenstava". *Bosanski Glasnik, Bosnischer Bote*, 12.
- (1906). "Darovi Gajretu". *Bošnjak*, Godina XVI, 44, 3.
- (1914). "Darovi sirotištu". *Vakat*, I, 15.
- Dervišević, Abdulah (1975). "Poznavali smo se od školskog uzrasta" *Glasnik VIS-a*, XXXVIII, 3-4.
- (1943). "Dobrovoljni prilozi za list iz Bihaća". *El-Hidaje*, VII, 4-5.
- Duranović, Elvir (2023). *Tragom stare fotografije – Muderis i učenici Medrese u Cazinu 1905. godine*, *Analiza Gazi Husrev-begove biblioteke*, Sarajevo: Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu.
- Fazlić, Fadil (2006). *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, FIN i El-Kalem, Sarajevo.
- (1903). "Gajret". *Bošnjak*, XIII, 15.
- (1904). "Gajretova II skupština". *Behar*, V, 5.
- (1905). "Gajretova skupština". *Behar*, VI, 6.
- Hadžibajrić, F. (1945). "Merhum hadži hafiz Mustafa Fatin ef. Kulenović", *El-Hidaje*, VIII, 7-8.
- Handžić, Mehmed (1936). "Povodom četiristogodišnjice Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu", *Narodna uzdanica, Kalendar za 1937/1355-1356*, V.
- H. Handžić, Mehmed (1942). "Pamćenje Kur'ana napamet (hifz) (Hafizi u Sarajevu od 1878. do danas)", *El-Hidaje*, V, 8-10.
- Imširović, Ibrahim (1957). "Merhum hafiz Sulejman ef. Kulenović", *Glasnik VIS-a*, VIII, 7-9.
- (1918). "Iskaz svih protokoliranih firmi u Bosni-Hercegovini po uredovnim objavama". *Bosnischer Bote, Bosanski glasnik za 1918.*, XXII.
- (1918). "Iz vakufskog sabora". *Biser*, III, 3 i 4.
- Jahić, Adnan (2010). *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918. – 1941.)*, Biblioteka Bosana, Zagreb.
- (1913). "Javne potvrde-darovi". *Gajret*, VI, 6 i 7.
- (1910). "Liga hiljade (nastavak)". *Gajret*, III, 6.
- Ljubović, Enver (2018). *Historijski i kulturološki identitet Cazina i Cazinske krajine do 1918: historija i kultura Cazina i Cazinske krajine i neka prezimena*, Kulturni centar, Cazin.
- (1903). "Kao članovi utemeljitelji upisaše se u 'Gajret' slijedeća gospoda Cazin" *Behar*, III, 24.
- Kulenović, Muhamed (1989). "Još je hafiza Kulenovića", *Preporod*, XX, 21/461.
- (1899). "Kotarske vakufske komisije". *Bošnjak kalendar za 1899*, XVII.
- (1886). "Kotarski ured Cazin". *Bošnjak kalendar za 1886*, IV.
- (1885). "Kotarski uredi". *Bošnjak kalendar za 1885*, III.
- Mašić, Mehmed (1998). *Bibačke medrese*, NIP "UNSKO-SANSKE NOVI NE", Bihać.
- Mašić, Mehmed (1999). "Merhum Muhamed ef. Redžepagić", *Preporod*, XXIX, br. 15/664.
- Mehić, Ubjed (1944). "Merhum Hasan ef. Redžepagić", *Osvit*, III, 123.
- Mehmedović, Ahmed (1994). "Krvavi abdest", *Mualim*, 19.
- Moranjić, Mahmud (1976). "Prestalo je da kuca još jedno ljudsko srce", *Glasnik VIS-a*, XXXIX, 3.
- Mujagić Ubejd (1954). "Merhum hafiz Uzejr ef. Džinić", *Glasnik VIS-a*, V, 1-3.
- Mujagić, Ubjed (1963). "Proslavljena je nova hidžretska 1383. godina u Pećigradu", *Glasnik VIS-a*, XXVI, 11-12.
- (1927). "Novi Vakufsko-mearifski Sabor i kurija za Ulema međzlis". *Pravda*, VII, 108.
- (1925). "Novosti iz Cazina, Posveta muhare" *Jugoslavenski list*, VIII, 256.
- (1936). "Odobrenja". *Glasnik IVZ-e*, IV, 12.
- (1936). "Odobrenja namještenika". *Glasnik IVZ-a*, IV, 7.
- Pašalić, Muharemag, Omerbeg Bišćević (1906). "Iskazi IV. Dobrovoljnih priloga za gradnju "Hižazke Hamidi-je" (željeznice) u kotaru Krupskom", *Bosansko-Hercegovački Glasnik*, I, 12.
- (1906). "Popis članova". *Kalendar "Gajret" 1324. godina po hidžretu*, I.
- (1936). "Postavljanja i premještanja". *Glasnik VSIVZ-e*, II, 10.
- (1935). "Postavljanja i premještanja". *Glasnik VSIVZ-e*, III, 2.
- (1935). "Postavljanja i premještanja". *Glasnik VSIVZ-e*, III, 6.
- (1950). "Premještanja". *Glasnik VIS-a*, I, 4-7.
- (1936). "Prevođenje i razvrstavanje po Pragmatici džematskih imama i pomoćnika na području Ulema-medžlisa u Sarajevu". *Glasnik VSIVZ Kraljevine Jugoslavije*, IV, br. 2-3.

- (1953). "Rad sreskog odbora udruženja Ilmije u NR Bosni i Hercegovini". *Glasnik VIS-a u FNRJ*, IV, 8-11.
- (1937). "Rješenja Kraljevskih banskih uprava, postavljanja, premještaji, unapređenja, raspoloženja i penzionisanja službenika I.V.Z. na području Ulema-medžlisa u Sarajevu". *Glasnik IVZ-e Kraljevine Jugoslavije*, V, 9.
- (1937). "Rješenja Kraljevskih banskih uprava, postavljanja, odobrenja, unapređenja, premještaji i ostavke službenika I.V.Z. na području Ulema-medžlisa u Sarajevu". *Glasnik IVZ-e Kraljevine Jugoslavije*, V, 11.
- Sd. (1935). "Merhum Mustafa ef. Mujakić", *Islamski svijet*, IV, 161.
- (1924). "Skupština JMO u Klisi". *Pravda*, VI, 276.
- Smlatić, Sulejman (1941/42). "Medresa u Cazinu (njen rad kroz 50 godina)", *El-Hidaje*, V, 1.
- Sultanović, Adis (2021). "Vjerskoprosvjete prilike u imamat u Cazinu po završetku Drugog svjetskog rata", *Glasnik RIZ-a*, LXXXIII, 1-2.
- Traljić, M. (1944). "Merhum Hasan ef. Redžepagić", *El-Hidaje*, VIII, 4-5.
- Traljić, Mahmut (1977). "Mehmed Ali ef. Čerimović" *Glasnik VIS-a*, XL, 6.
- Zahirović, Mehmed (1968). "Otvorenje novosagrađene džamije u Golubovićima – Velika Kladuša", *Glasnik VIS-a*, XXXI, 9-10.
- Zahirović, Mehmed (1972). "Merhum H. Abdullah ef. Čaušević", *Glasnik VIS-a*, XXXV, 5-6.
- "Za vakufsko-prosvjetne stvari" (1914). *Bosanski glasnik Bosnischer Bote*, XVIII.
- 1909). "Zapisnik skupštine musulimskog i imamskog društva za Bosnu i Hercegovinu, sastavljen 11. septembra 1909. u prostorijama begova mekteba u Sarajevu". *Bošnjak*, XIX, 37.

الموجز

تراث حفظ القرآن الكريم في بيهاتش وتساينسكا كرايينا

رفعت شاهينوفيتش

أمل ريجيتش

يوجد حالياً في بوسانسكا كرايينا (شمال غرب البوسنية) أكثر من خمسين حافظاً، ويشير هذا العدد من حفظة القرآن الكريم إلى أن تراث حفظ القرآن يحظى باهتمام كبير في هذا الجزء من البوسنة والهرسك. حتى أنه كان يوجد في هذه المنطقة قبل الحرب العالمية الثانية عدد كبير من حفظة القرآن الكريم الذين عملوا أئمة أو مدرسين في مدارس كرايينا أو مفتين. ويستعرض هذا المقال مفتي بيهاتش، والمدرسين وحفظة القرآن الكريم في المدرسة الإسلامية في كل من بيهاتش وتساين، ومدارس القرآن النشطة في بوسانسكا كرايينا، إضافة إلى تحديات حفظ القرآن الكريم ومستقبله. بناء على عدد حفظة القرآن الكريم الأحياء، والبنية التحتية المتاحة لحفظ المستقبل، وعمل المحققين الدؤوب، يُستخلص أن حفظ القرآن الكريم في بوسانسكا كرايينا اليوم في مستوى يُعجب عليه.

الكلمات الرئيسية: الحفظ، بيهاتش، تسارينسكا كرايينا، التحفيظ، الحفاظ، دار إفتاء بيهاتش، مدرسة تسارين الإسلامية، لجنة الأوقاف والمعارف في منطقة تسارين.

Summary

THE TRADITION OF HIFZ
IN BIHAĆ AND CAZIN KRAJINA

Rifet Šahinović

Amel Redžić

Bosanska Krajina at present has over fifty hafizes, this number testifies that the tradition of hifz in this region of Bosnia and Herzegovina is well preserved. Even in the period before the Second World War Krajina had a significant number of hafizes who served as imams, muderrises and teachers in madrasas in Krajina or as muftis. This article presents Mufties of Bihać, hafiz-muderrises in Bihać and Cazin madrasas, active schools of Qur'an in Bosanska Krajina as well as prospects and challenges of studying hifz today. Keeping in mind the number of living hafizes at present, the infrastructure available to future hafizes and the relentless efforts of muhafizes we may conclude that the study of hifz in Bosanska Krajina today is quite remarkable.

Keywords: hifz, Bihać, Cazin Krajina, hafiz, muhafiz, Muftihood of Bihać, Cazin Madresa, Kotar wakf-mearif committee of Cazin